

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Marek Fišer

Vojenská posádka ve městě Žamberk v období První republiky

(The military garrison in the town of Žamberk during the First Republic)

Obor: Historie

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

2010

Marek Fišer

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce, Prof. PhDr. Janu Rychlikovi DrSc., za podnětné připomínky při vypracování textu. Můj dík dále patří pracovníkům Městského muzea Žamberk a v neposlední řadě také zaměstnancům Českého statistického úřadu za jejich pomoc při shánění potřebných pramenů.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 24. května 2010

podpis

Anotace

Vojenská posádka ve městě Žamberk v období První republiky

Práce se snaží, na příkladě města Žamberka, shrnout různé aspekty soužití menší vojenské posádky a čistě českého příhraničního prvorepublikového maloměsta. Nejprve je stručně nastíněna historie města a jeho stav v době příchodu první posádky, text se poté věnuje počátečním ubytovacím problémům, stavbě vojenských ubikací a jejich financování. Hlavní část se dále zabývá vlivem přítomnosti armády na hospodářský či kulturní život města a naopak. Je zde také na příkladech zdůrazněn (převážně) kladný vztah městského obyvatelstva k armádě jako celku. Část práce se pak pokouší, jak jí to dostupné prameny dovolí, popsat vlastní život posádky a analyzovat její národnostní či náboženské složení.

The military garrison in the town of Žamberk during the First Republic

The work tries, on the example of the town of Žamberk, to incorporate different aspects of coexistence of a garrison and a purely Czech small border town at the time of the First Czechoslovak Republic. First, the history of town and its then state, is briefly outlined, the text is then devoted to the initial accommodation problems, construction of military barracks and their financing. Main article also deals with the influence of the military presence on the economic and cultural life of the town and vice versa. There's also emphasized, on the individual examples, the positive relationship of the urban population to the army as a whole. Part of the work is trying, as available sources permit, to describe the garrison life and analyze its religious or national structure.

Obsah

Úvod	6
Vlastní text	11
1. Město Žamberk	11
2. První snahy města o stálou posádku a problémy s jejím ubytováním	15
3. Nová jednání.....	24
4. Definitivní kasárna a nová posádka.....	30
5. Město a vojsko	36
6. Složení posádky a její ubytovací nároky	45
Závěr	50
Prameny a literatura	53
Přílohy	55

Úvod

Vojenská posádka byla v období první republiky neodmyslitelnou součástí každého většího města. Její přítomnost byla vnímána obyvatelstvem veskrze pozitivně, až na výjimky, jako byla města v Sudetech. V tom byl rozdíl od poválečného období: speciálně v době normalizace už armáda neměla takový lesk jako dříve a přítomnost vojáků spíše obyvatelstvu vadila. Živnostníci, kteří by díky posádce mohli přijít k lepším výdělkům, prakticky neexistovali a o prestižních důvodech umístění posádky se nedalo po roce 1968 mluvit.

Za první republiky byla však situace jiná, často se razilo heslo „Čím více vojáků, tím lépe“ a obyvatelstvo neustále projevovalo armádě svou vděčnost, převážně vzpomínkovými akcemi a také udělováním různých zástav, stuh na praporece apod. Darování takovýchto symbolů bylo samozřejmě provázeno velkými oslavami a častá účast významných politiků a vrchních vojenských velitelů jen přidala na váženosti města.

V mé práci se zabývám podorlickým městem Žamberk. U něj bylo příznačné, že zde nebyla až do období po roce 1918 umístěna stálá vojenská posádka. Právě se vznikem nové republiky vycítili zdejší radní šanci na zvýšení prestiže a zlepšení hospodářské situace města a zažádali armádu o přidělení posádky.

Žamberk musel nejdříve vytvořit přijatelné podmínky pro přítomnost vojenské jednotky, což byl pro takové maloměsto nelehký úkol. Hlavním problémem bylo samozřejmě ubytování, Žamberk nedisponoval prakticky žádnými finančními rezervami a neměl tedy šanci vytvořit pro vojáky okamžitě odpovídající zázemí. Město se však nechtělo tak lákavé možnosti, jako byla přítomnost vojenské posádky, vzdát a snažilo se všemožnými způsoby ubytování zajistit. Právě snahy města o vytvoření podmínek vhodných pro ubytování vojska tvoří velkou část mé práce. Při výstavbě kasáren se vyskytla řada komplikací a je zajímavé sledovat, jak se s nimi

místní obyvatelstvo vyrovnávalo. Stavba moderních kasáren, k níž se později přistoupilo, byl totiž úkol, se kterým se místní radní a podnikatelé do té doby nesetkali.

Po celou dobu příprav vhodného ubytování pro armádu můžeme sledovat nadšení města z možnosti umístění vojska, ale také určitou naivitu, s jakou vstupovalo do boje za vlastní posádku. Místní obyvatelstvo si například až příliš zjednodušovalo problematiku financování stavby vojenských ubikací. Všeobecně se očekávalo, že hlavní tíhu nákladu na ně ponese armáda, což však nebylo, alespoň na počátku dvacátých let, reálné - finanční možnosti branné moci byly omezené a zemské vojenské velení v tomto ohledu spíše počítalo s dobrou vůlí města, přičemž armáda by mu časem poskytla finanční kompenzaci.

Při budování zázemí pro vojsko nešlo jen o vojenské objekty. Krom ubytování mužstva muselo město také nějakým způsobem zajistiti bydlení vojenským gážistům, kteří si sebou často přiváděli rodiny a kasárna jim nemohly v žádném případě dostačovat.

Jelikož město nemělo dostatek vlastních financí, žádalo příležitostně o jakési „milodary“. Ve fondu Městského úřadu Žamberk jsem našel neuvěřitelné množství dopisů adresovaných vrcholným vládním představitelům či vojenským velitelstvím, kde si pisatel stěžuje na neutěšenou situaci města a apeluje na morálku politiků, kteří jistě pochopí kritickou situaci, do které se město dostalo a finančně mu vypomůžou. Netvrdím, že fakta, které žadatelé uváděli v dopisech, jsou smyšlená, jen mě udivuje, jak často se městští představitelé k takovýmto prosbám uchylovali, když byl jejich efekt (až na jednu výjimku¹) prakticky nulový.

Ve městě působily dlouhodoběji dvě jednotky: 1./30. pěší prapor a 3. hraničářský prapor. Obě se od sebe výrazně lišily. První byla řadovou bojovou silou, která zahrnovala rekruty různých národností usídlených v tehdejší republice. Druhý útvar byl naopak elitní složkou československé armády - jako takový byl složený převážně z vojáků československé národnosti a co se týče počtu rekrutů a množství vybavení, výrazně svého předchůdce převyšoval.

¹ Viz. 4. kapitola.

Když se podařilo posádku do města přivést, vyvstala městu řada povinností. K těm příjemným můžeme řadit již zmíněné slavnosti spojené s armádou, ale i nutnost zásobování vojska proviantem. Toho se s vervou zhostili místní živnostníci, kteří měli často konkurenci v okolních obcích, což armádě sice vyhovovalo, ale městu rozhodně ne. Zvláště, když tyto obce ani nepatřily do jeho politického okresu. Posádka sice zvyšovala výdělky živnostníkům, ale měla na město řadu požadavků – v prvních letech do toho patřilo i částečné materiální zajištění a byla zde i potřeba dalších prostor, například na vojenská cvičení. V těchto případech už nebyl postup města a hlavně jeho jednotlivých obyvatel tak vstřícný, sahalo se zde na jejich majetek.

Samotní vojáci měli také své zájmy, v nichž jim město vycházelo všemožně vstříc. Místní spolky a organizace je vzaly pod svá křídla a umožnili jim aktivně se podílet na své činnosti. Díky tomu mohlo být mezi posádkou a těmito spolky vytvořeno silnější pouto, což jistě napomohlo k nárůstu sympatií obyvatelstva k armádě: místní se mohli s příslušníky armády osobně setkávat při nejrůznějších akcích (sokolská cvičení, sportovní klání) a odpadl tak problém určité odtazitosti k cizím spoluobyvatelům. K utužování přátelství mezi řadovými vojáky a měšťany také jistě docházelo v místních hostincích, přičemž zde nešlo jenom o sbratření, ale i o zisk majitelů restauračních zařízení.

Město a vojsko tedy žilo v meziválečném období v jakési symbióze prospěšné pro obě strany, byť nebyla situace vždy ideální. V hlavní stati bych rád alespoň částečně, jak mi to dostupné prameny dovolí, popsal různá specifika ve vztazích vojsko-obec a budu se také snažit podchytit změny, které se ve městě udály právě díky přítomnosti vojska. Patří mezi ně jak ekonomické proměny, tak vliv početné posádky na politickou a národnostní situaci ve městě. V neposlední řadě je také nezbytné podrobněji analyzovat vliv armády na kulturní život městské společnosti.

Pro pochopení tehdejších poměrů je důležité alespoň částečně nastínit obraz města Žamberka, jeho historii či tehdejší hospodářskou a sociální situaci. Tomu se věnuje první kapitola. Další tři oddíly textu se chronologicky zabývají problematikou ubytování posádky a také hospodářskými aspekty jejího působení. Pátá kapitola má za úkol obecně zmapovat ovlivňování městského prostředí armádou a naopak. Poslední část se věnuje složení samotné posádky a situacím jaké mohly v důsledku personálního obsazení útvarů nastat. Z časového hlediska bych chtěl obsáhnout celé období první republiky s krátkým nastíněním situace, která nastala po podepsání mnichovské dohody.

Co se týče pramenů, čerpal jsem z fondu Městského úřadu Žamberk, hlavně z bohaté korespondence a ze zápisů z jednání. Městská kronika byla bohužel dopisována s odstupem několika let, což znamená, že obsahuje hlavně krátké tiskové zprávy. Navíc v ní úplně chybí záznamy ze druhé poloviny dvacátých let. Z tisku se dochovalo několik místních regionálních týdeníků (Orlický kraj, Naše zájmy apod.), které vycházely hlavně ve třicátých letech.

Pramenů vojenského rázu je bohužel poskrovnu. Z fondů jednotek působících v Žamberku (1. prapor 30. pěšího pluku a 3. hraničářský prapor) se dochovaly jen písemnosti obecného rázu (rozkazy, vojenské oběžníky), několik deníků a map. Z těchto pramenů se dají jen těžko zjistit informace o vnitřním životě posádky, zvláště, když se dnešní doby nedočkala ani jedna z kronik těchto útvarů.

Jedinými prameny, ze kterých se dají vyčíst přesnější údaje o příslušnících žamberecké posádky, tak zůstávají sčítací operáty ze sčítání lidu. To se však týká pouze vojáků z první žamberecké posádky. O hraničářském praporu, který přišel do města až v roce 1931, se mnoho nedozvíme, poněvadž vinou války se již na našem území až do roku 1950 žádné další sčítání neuskutečnilo.

Literatury věnující se problematice vztahů města a vojska je minimum. Za pozornost stojí alespoň článek L'ubomíra Liptáka *Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku*

v *mezivojnovom období*² a studie Martina Zetochy *Stálá vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestskeho prostredia v období Prvej Československej republiky na príklade mesta Nitra*.³ Byť se obě orientují pouze na slovenské území, dotýkají se velmi podobné problematiky, jako má práce.

² ZETOCHA, Martin. Stálá vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestskeho prostredia v období Prvej Československej republiky na príklade Nitra. *Vojenská história* 1999, 3, 3, s. 3-19.

³ LIPTÁK, L'ubomír. Armáda a mestska spoločnosť na Slovensku v mezivojnovom období. *Vojenská história*, 2004, 8, 1, s. 45-57.

1. Město Žamberk

Žamberk leží v podhůří Orlických hor nedaleko polských hranic. Patří spíše mezi menší města, v dnešní době má jen něco málo přes 6000 obyvatel. Vzhledem k tomu, že v okolí není příliš velkých obcí, patří i přes svou menší rozlohu k významným oblastním centrům. Pro jeho polohu se mu často říká Brána do Orlických hor.

Počátky města spadají někdy do období druhé poloviny 13. století, významnějším se stalo až v 16. století, kdy ho tehdejší vlastník Mikuláš z Bubna učinil svým sídelním městem a dal zde vystavět zámek. Ten byl později několikrát přestavěn. Mikulášovi potomci v Žamberku sídlili až do roku 1809. Po krátkém intermezzu, kdy město vlastnil hrabě Windischgrätz, získal panství Žamberk rod Parishů. Ti zde také i po první světové válce vlastnili většinu pozemků. Tehdejší majitel velkostatku, Oscar Parish, byl již s místním prostředím sžitý a dalo by se i říci, že byl příkladným vlastencem, který byl ochoten - pokud to bylo v jeho silách a nedošlo k vážnému narušení zájmů velkostatku - kdykoliv pomoci městským zájmům. Ostatně, kdyby nedal k dispozici část svých pozemků a statků, těžko by městští radní hledali místa na ubytování vojáků. Stejně jako řadu jiných bývalých šlechtických rodů, i Parishe postihla ve 20. letech pozemková reforma, při níž přišel o polovinu svých statků. Tato skutečnost nejspíše i ochladila jeho ochotu vycházet nadále vstříc státním úřadům. Ty ho však ve chvíli, kdy již nevlastnil většinu pozemků, tolik nepotřebovaly. Rod Parishů, stejně jako ostatní bývalé šlechtické rody v Československu, utrpěl nejvíce po skončení druhé světové války. V roce 1948 mu byl zabaven veškerý zbylý majetek a jeho příslušníci byli nuceni emigrovat. Po restituci v roce 1990 jim byla část držav vrácena a momentálně je spravuje syn Oscara Parishe, John Marmaduke Parish.

Žamberk byl od roku 1850 sídelním městem politického okresu (okresní hejtmanství⁴ bylo zřízeno už v r. 1849) a tento statut mu vydržel až do roku 1960, kdy byl bývalý okres Žamberk rozdělen mezi okresy Ústí nad Orlicí a Rychnov nad Kněžnou. Dnes je městem III. stupně s rozšířenou působností.

I přesto, že byl okresním městem, nelišil se Žamberk příliš od okolních obcí v okolí. Převážná část obyvatelstva se zde živila zemědělstvím, bylo zde několik desítek živnostníků a pár menších průmyslových podniků. Podle sčítání lidu z roku 1921 zde žilo 3 648 obyvatel a město mělo pouze 634 popisných čísel. Domy byly většinou přízemní, těch činžovních bylo minimum.⁵ Asi jedinými významnějšími podniky byly textilní továrna Vonwiller a spol. a Jindřich Žid a spol., které zaměstnávaly velkou část žambereckého dělnictva. Jejich prostory byly také po určité období využity k ubytování vojska. Jako malou zajímavost bych chtěl uvést, že jedna z firem také vyráběla vojenské uniformy, nepodařilo se mi však zjistit, zda-li dodávala i přímo pro zdejší posádku.

V Žamberku byla již delší dobu zavedena železniční dráha (trasa Králíky – Kyšperk – Doudleby nad Orlicí - Hradec Králové). Město také leželo na významné silniční komunikaci. Na počátku 20. let zde však ještě nebyla zavedena kanalizace a neproběhla zde zatím ani kompletní elektrifikace; na druhou stranu, v podobné situaci byly i okolní větší obce.

Ačkoliv nebylo město příliš rozlehlé, nacházelo se tu větší množství hostinců, pekařství, masen a dalších živnostenských krámů. Fungovala zde také řada spolků a organizací - od Dělnické tělovýchovné jednoty přes Sokol až po myslivce. Všechny tyto spolky, jak se na správný prvorepublikový spolek slušelo, vyvíjely horečnou kulturní činnost. Enormní aktivitou hýřili hlavně Sokolové, kteří nechyběli prakticky u žádné významnější akce pořádané ve městě.

⁴ V roce 1918 bylo přejmenováno na Okresní správu politickou a r. 1928 na Okresní úřad Žamberk.

⁵ SOKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

Národnostní složení města nebylo příliš komplikované. V roce 1910 žilo v Žamberku pouze 34 Němců a 38 Židů, zbytek byli Češi. Z hlediska náboženského vyznání to vypadalo tak, že se většina obyvatelstva hlásila ke katolické církvi, protestantů zde bylo minimum.⁶ Po válce se ale národnostní a náboženské poměry (hlavně díky přítomnosti vojska) změnily. Z hlediska politických sympatií měla ve městě zpočátku velkou podporu Agrární strana,⁷ kterou ale rychle předstihla Sociální demokracie, která ve volbách do Národního shromáždění v roce 1920 naprosto převálcovala opozici, což je dost neobvyklé, jelikož v Žamberku nebylo mnoho průmyslových podniků, kde by se mohli rekrutovat jejich potenciální voliči z řad dělnictva. Je ale pravdou, že velký počet živnostníků ve městě se projevil na výsledcích druhé nejsilnější žamberecké partaje, Čs-strany živnostensko-obchodnické, naopak agrárníci byli ve volbách překvapivě až šestí.⁸

I přes svoji malou velikost a absenci větších průmyslových závodů byl Žamberk důležitým příhraničním městem. Do větších okresních měst ve vnitrozemí to měli zdejší lidé daleko a v kraji nebyl ani žádný politický okres s hlavním sídlem v oblasti Sudet. Proto jediná okolní sudetská města – Rokytnice v Orlických horách a Králíky – spadala politicky pod Žamberk (soudně však už ne). V roce 1910 měl okres 58 710 obyvatel, z toho 27 726 Němců.⁹

Jelikož se zde ale bavíme o vojenské posádce, musíme zmínit hlavně vojensko-strategický význam města. Žamberk ležel dostatečně blízko německých hranic s celkem dobrými přístupy k přechodům a mohl tedy tvořit zázemí pro jednotky bránící přístup do oblasti Kladské kotliny, která byla kritickým místem obrany Československa před případnou německou agresí, tímto územím se mohly nepřátelské jednotky snadno dostat na jihozápadní Moravu a přetnout republiku vedví. Ostatně v tomto duchu byl i o necelých dvacet let později

⁶ SOKA Ústí nad Orlicí. Výsledky obecních voleb v roce 1919. Kronika města Žamberka 1919-1930, kniha 346, str. 19.

Město mělo přítom silnou českobratrskou tradici – několik kilometrů od Žamberka se nachází Kunvald – místo, kde bratr Řehoř v roce 1457 založil Jednotu Bratskou. Čeští bratři ze však ze Žamberka po Bílé hoře odešli a jejich potomci se už nikdy nevrátili.

⁷ SOKA Ústí nad Orlicí. Kronika města Žamberka 1919-1930. kniha 346, str. 176.

⁸ Tamtéž, str. 188.

⁹ Tamtéž, str. 33.

projektován Hitlerův Zelený plán pro útok na Československo. Jelikož v této pohraniční oblasti nebyla nikde přítomna stálá posádka – nejbližší byl 30. pěší pluk ve Vysokém Mýtě – směřovala výzva MNO z ledna 1919, hledající města ochotná přijmout vojenský útvar nově zřízené československé armády, i na okresní úřad do Žamberka.

2. Cesta ke stálé vojenské posádce a problémy s jejím ubytováním

Důvodů pro umístění posádky ve městě bylo mnoho. Z hlediska armády to bylo jasné – potřebovala vojenskou jednotku u hranic a Žamberk byl jediné přijatelné místo široko daleko. Město si od přítomnosti vojska slibovalo řadu výhod - v první řadě to byla pomoc po ekonomické stránce: příchodem jednoho řadového pěšího praporu by stoupl počet obyvatel města o jednu devítinu, která by navíc nekonkurovala zdejšími živnostníky, pouze by u nich nakupovala. Zvlášť pro dodavatele potravin a hostinské by taková vojenská posádka byla zlatým dolem. U vojáků mohli být také zaměstnáni někteří obyvatelé města jako civilní zaměstnanci a do budoucna se počítalo i se stavbou kasáren, na které by participovali opět jen místní. V neposlední řadě šlo o prestiž a posílení vlasteneckého nadšení ve městě. Žamberk by byl první obcí v okolí, která by měla stálou vojenskou posádku, což by jistě v mnoha ohledech posílilo jeho postavení v kraji. Při studiu pramenů jsem se prakticky nesetkal s žádným názorem, který by odmítal přítomnost posádky, její pobyt měl pomoci jak v ekonomickém růstu města, tak i v navýšení jeho prestiže. Teprve později, když vznikly první těžkosti se sháněním ubytování, se objevily negativní ohlasy.

Radní na výše zmíněnou nabídku ministerstva obrany okamžitě odpověděli a projevíli velký zájem o přidělení posádky. Opírali se ve své žádosti hlavně o argument, že město, které je sídlem zeměpanských úřadů, by mělo mít stálou posádku. Dále také zdůraznili již výše zmíněný fakt, že je Žamberk vzdálen pouze 12 kilometrů od pruskoslezských hranic. Městští radní také počítali s alternativou, že k Československu bude připojeno ještě Kladsko a

prezentovali Žamberk jako výbornou volbu pro umístění hlavní vojenské základny v oblasti.¹⁰ Město se neobrátilo pouze na armádu ale také na politiky – konkrétně na „v prosazování zájmů města již osvědčeného“ poslance Národního shromáždění Josefa Netolického, který následně (zřejmě úspěšně) intervenoval u ministerstva obrany.¹¹ Ještě mnohokrát se setkáme se situací, kdy se město snaží vyřešit problematické situace právě přes „své“ východočeské poslance v NS.

Obec ve své první žádosti nepřiznala svůj největší handicap – nedostatek vhodných ubytovacích prostor. Kasárna neexistovaly a v době bytové krize bylo sehnání kapacit pro vojsko takřka neřešitelným problémem, zvláště když se jednalo o celý pěší prapor, tudíž o více než čtyři sta mužů a pár desítek koní. Město se ale zaručilo tím, že vojáci budou dočasně ubytováni na zámku nebo na některém statku Oscara Parishe, o další ubytování se prý městská rada postará.¹² V archivu města se mi ale nepodařilo objevit žádný dokument, který by dokládal, že baron Parish předem přislíbil radním nějaké prostory na svém velkostatku. Později sice uvolnil část svých kapacit pro ubytování vojáků, ale neobešlo se to bez komplikací. Radní také zaslali sondážní dopisy do okolních vesnic, aby zjistili, jestli je ubytování vojska možné u nich. Většina obcí na tom byla tehdy s volnou ubytovací kapacitou ještě mnohem hůře, tudíž se v Žamberku jen zřídka dočkali kladné odpovědi.

Mezitím (16. února 1920) přišlo od velitelství 4.divize v Hradci Králové na městský úřad oznámení, že v Žamberku bude v dohledné době s definitivou umístěna stálá posádka.¹³ Armáda však nejspíše nepředpokládala, že by byli vojáci nastálo ubytováni po nouzových ubikacích a kalkulovala s variantou, že pro ně město připraví odpovídající vojenské budovy. Obec však neměla čas ani prostředky, a tak se musela prozatím uchýlit k plánu ubytování

¹⁰ SOkA Ústí nad Orlicí. Dopis Městského úřadu Žamberk Zemskému vojenskému velitelství z 15. dubna 1919. AM Žamberk, inv. č. 981, kart. 135, sig. 046.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ SOkA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, kniha 346 str. 186.

z nouze, což obnášelo shánění větších volných prostor v soukromém vlastnictví. Město přitom nemělo mnoho možností a všechny byly navíc pouze dočasné. Je však zřejmé, že od některých soukromníků příslib získali, poněvadž se vojáky podařilo po jejich příchodu alespoň provizorně ubytovat.

16. května se konečně v Žamberku objevila vojenská jednotka - konkrétně 4. prapor 30. Pěšího pluku Aloise Jirásky ve Vysokém Mýtě. Příchozí útvar byl původně ubytován v nedaleké Rokytnici. Armáda se však v Žamberku ještě neusídlila nastálo. V deníkových zápisech 4. praporu se podrobně píše o průběhu pohraniční stráže, kterou prapor v té době vykonával.¹⁴ Vojenská pohraniční služba byla prováděna bojovými útvary mladé prvorepublikové armády na přelomu druhé a třetí dekády hlavně z důvodů nepokojů v příhraničních oblastech. Na počátku roku 1920 byl však vydán výnos o zrušení této služby a všechny jednotky se začaly vracet do svých původních destinací.¹⁵ Náš prapor ale prozatím stále zůstával v oblasti Sudet. Přemístěn byl až v polovině května a to ještě ne úplně celý. Vystává nám otázka, proč se jednotka nepřesunula přímo do Vysokého Mýta a místo toho zůstala její část na určitou dobu (více než dva měsíce) v Žamberku. Je zde možnost, že armáda chtěla město „prověřit“, tj. otestovat jeho ochotu ke spolupráci a vytvořit si představu o zdejších ubytovacích možnostech. Této variantě by nahrávala i skutečnost, že v Žamberku byla inspekce 30. pluku, aby zjistila, v jakých podmínkách vojáci bydlí.¹⁶ Jelikož se jednotka do města v budoucnu vrátila, mohlo by se zdát, že město ve zkoušce obstálo. Tato hypotéza však bohužel není podložena žádnými konkrétními písemnými prameny.

Z korespondence městského úřadu spíše vyplývá, že s variantou dočasného pobytu město nepočítalo a chápalo umístění posádky jako trvalé, ačkoliv Žamberecká kronika uvádí, že vojáci zde nebyli na stálo, ale pouze dočasně „za účelem koncentrace pohraniční služby.“¹⁷ Jak

¹⁴ VHÚ Praha, Deník 4. pol. praporu z roku 1920, Fond 30. pěšího pluku.

¹⁵ SLUKA, Václav: Československá armáda v letech I. - In: Historie a vojenství, roč. 40, č. 4. str. 125.

¹⁶ VÚA, Praha, Deníkový zápis z 19. května 1920, Deník 4./30. praporu, Fond 30. pěšího pluku.

¹⁷ SOKA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, str. 190.

ale víme, zápisy z počátku 20. let byly doplněny až mnohem později, tudíž nemůžeme přisuzovat této informaci dobovou výpovědní hodnotu. Stále tedy zůstává pravděpodobnější ta možnost, že město počítalo se stálou posádkou (vzhledem k dřívějším slibům to je i celkem pochopitelné) – pro část městského obyvatelstva (živnostníky) tak byly zprávy o plánovaném odchodu armády velkým rozčarováním.¹⁸ Část zdejších obchodníků už nejspíše pocítila blahodárný vliv přítomnosti vojenské posádky na zisky svých podniků a nechtěla, aby se vše vrátilo do starých kolejí. Nicméně, jejich prosby nebyly, alespoň prozatím, vyslyšeny.

I kdyby bylo již v této době plánováno umístit posádku v Žamberku nastálo, nenašla by se pro ní ve městě dlouhodobě udržitelná ubytovací kapacita. V době příchodu do města měl prapor 8 důstojníků, 334 mužů a 24 koní. Jedna rota byla sice stále ubytována v Rokytnici, na tak malé město to bylo ale stále příliš velké množství nových obyvatel. Vojáci byli rozmístěni převážně po stodolách, což bylo zaprvé naprosto nevyhovující a zadruhé začaly v té době žně a sedláci neměli kam dávat obilí. Je tedy jedno, jestli armáda odešla plánovaně či neplánovaně, ve městě pro ní místo stejně již nebylo (na rozdíl od domovského města mateřského pluku, Vysokého Mýta, které již za Rakouska-Uherska plnilo převážně vojenskou funkci).

K tomuto by bylo ještě dobré doplnit, že ani v předcházejícím místě ubytování vojska – Rokytnici – se část městského obyvatelstva s útvarem neloučila lehce. Rokytnice však byla poněkud jiný případ: nešlo zde, jako v případě Žamberka, pouze o ekonomické přilepšení a prestiž, ale také nejspíše o pocit bezpečí českého obyvatelstva. Město již totiž leželo v pásmu Sudet a mělo převážně německou populaci. V době, kdy měl prapor odcházet z města, obrátilo se několik zdejších občanů přímo na velitele nadřízené divize s žádostí, aby vojáci ze strategických důvodů na místě setrvali. Tato aktivita se nakonec ukázala být částečně účinná, jelikož velitelství divize se vydalo do Rokytnice na inspekci a rozhodlo, že vojsko by mělo ve městě setrvat, a to právě z důvodů, které uváděli místní čeští občané.¹⁹ Inspekce však

¹⁸ Ve svém dopise městské radě Společenstvo místních řezníků, koželuhů atd. žádá starostu, aby co nejvíce podporoval udržení zdejší posádky. OA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

¹⁹ VÚA Praha, Deníkový zápis ze dne 6. 5. 1920. Deník 15. roty 4/30. praporu, Fond 30. Pěšího pluku.

kritizovala nedostatečnou kapacitu zdejších ubikací a nejspíše z tohoto důvodu zůstala nakonec v Rokytnici pouze jedna rota. Je až s podivem, že se malé skupině občanů pohraničního městečka povedlo změnit názor velení divize: o tom, jak se jim to zdařilo, můžeme pouze spekulovat. Je však jasné, že obyvatelstvo menších měst (alespoň tedy to české) si přítomnosti armády vysoce cenilo a bylo ochotné za její setrvání tvrdě bojovat.

O pobytu první, dočasné, posádky ve městě máme jen kusé informace. Kromě korespondence městského úřadu se dochovaly deníky velitelství praporu a jedné z jeho rot,²⁰ které stroze informují o situaci bojového útvaru. I z nich si však můžeme udělat přibližný obrázek toho, jak pohlížela posádka na podmínky, které ji město poskytlo. Jelikož bylo vše vyjednáno dost narychlo, nedalo se počítat s tím, že by vojsko přišlo do připravených ubikací. Podařilo se sehnat místa pro velitelství v místním hotelu a jednotlivé roty se musely spokojit s hospodářskými budovami – příslušníci praporu byl mimo jiné umístěni i na velkostatku u barona Parishe.²¹ Nedá se však říci, že by to pro vojáky bylo nestandardní ubytování. Po několikaměsíční službě v pohraničí museli být na podobné (a horší) podmínky zvyklí, jejich předchozí působiště – Rokytnice – byla menším městem než Žamberk a měla tedy ještě horší ubytovací možnosti.

I když nebyl v Žamberku dislokován celý prapor, město nemělo dostatek ubytovacích prostor – jedna rota byla tedy nakonec umístěna do sousední obce Helkovice (dnes Helvíkovice). Náhlá nehoda u tohoto útvaru poukázala na výraznou nevýhodu provizorního ubytování. Hospodářské budovy a hospodské sály nebyly stavěné na přechovávání vojáků s jejich vybavením a vždy se tak dala očekávat nějaká menší katastrofa. V našem případě to byl ničující požár, který srovnal se zemí hostinec, ve kterém byla umístěna polní kuchyně (ta údajně také požár zapříčinila).²²

²⁰ VÚA, Praha, Deníky 1./30. praporu (dříve 4./30. praporu) Fond 30. Pěšího pluku „Mistra Aloise Jiráka“.

²¹ VÚA, Praha, Deníkový zápis z 17.května 1920, Deník 4./30. praporu, Fond 30. pěšího pluku.

²² VÚA, Praha, Deníkový zápis z 30.května 1920, Tamtéž.

Město se snažilo okamžitě využít vojáky i po kulturní stránce. Necelý týden po nastěhování praporu do Žamberka už hrála jeho hudba na místním dvoudenním sokolském cvičení. O zapojení celé posádky do kulturního dění ale nemohla být řeč, vojáci měli částečnou pohotovost a jejich velitelé je až do doby návratu do Vysokého Mýta neustále udržovali v permanenci. Zajímavé je, že prapor neměl vlastního lékaře, využíval proto služeb místního felčara.

Městským radním bylo jasné, že musí postavit pro armádu odpovídající kasárna. Docházely k nim neustále urgencye od místních, aby již začali podnikat potřebné kroky. Nikdo si však neuvědomoval, že město, pokud má zájem na udržení posádky, musí vojenské budovy postavit z vlastních prostředků. Každý se zpočátku domáhal pomoci „shora“, ale armáda, která přebytkem financí rozhodně nepřetékala, nebyla ochotna financovat kompletní stavbu kasáren. Radní si to uvědomili nejspíše až poté, co jim bylo jasně sděleno, že stavba kasáren není v zájmu armády, ale v zájmu města, tak ať si to město zařídí.²³

Radní se tedy rozhodli pro stavbu provizorních vojenských baráků, které si město zafinancuje samo a armáda mu poté bude platit pravidelný měsíční nájem. Peníze však v Žamberku nebyly a jejich shánění se protáhlo až do dalšího roku. Mezitím se armáda vrátila, tentokrát už prý natrvalo (opět 4. prapor 30. pěšího pluku, od ledna následujícího roku přejmenován na 1. prapor.) Vojáci byli nuceně ubytováni přibližně v deseti různých objektech.²⁴ Teď už město postupovalo při vymáhání ubytovacích prostor tvrději – odvolalo se na ubytovací zákon z roku 1879, který umožňoval vyklizení soukromých prostor pro potřeby vojska. Toto však bylo lehce napadnutelné, poněvadž se zákon týkal pouze dočasného ubytování vojska a posádka tady měla být nastálo, přičemž město nemohlo dát spolehlivou záruku, že vojáci za určitý čas odejdou.

²³ SOkA Ústí nad Orlicí, Dopis ZVV z 27. října 1920. AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

²⁴ SOkA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, kniha 346, str. 194.

Živnostníci si nejvíce stěžovali na to, že jim kvůli přítomnost vojska strádá obchod, což bylo jistě pochopitelné, podivným se mně ale jeví případ jisté hostinské, která žehrala na to, že protočila za poslední měsíc mnohem méně piva než před rokem touto dobou.²⁵ I kdyby měla kvůli vojákům uzavřenou část lokálu, nestrádala by nijak výrazně, poněvadž by se přičinili samotní vojáci. Nicméně, je neoddiskutovatelné, že ochota místních (převážně) živnostníků ubytovávat vojáky měla své meze. Na jednu stranu neustále tlačili na městské představitele, aby zachovali posádku v obci, na druhou stranu nebyli sami ochotni udělat prakticky nic pro to, aby k udržení armády nějak napomohli. Ač jim byla placeno určité nájemné, ubytování vojska se jim v tu chvíli nevyplácelo. Nebyli ochotni akceptovat to, že vojáci jednou odejdou do baráků a ušlé zisky se jim mnohonásobně vrátí. Typickým příkladem může být hostinský z Helkovic, u něhož byli vojáci ubytováni na sále. Na počátku roku 1921 začala plesová sezóna a jeden takový bál se měl pořádat i v jeho pohostinství. Hostinský tedy potřeboval vojáky nějakým způsobem vystrnadit a v danou chvíli ho vůbec nezajímalo, kam půjdou.²⁶

Vojáci byli nakonec nuceni zůstat rozházeni po městě až do podzimu 1921, kdy byly konečně dostavěny provizorní dřevěné baráky v lokalitě „Na Lindrách“. Pozemky na ně dal k zdarma k dispozici baron Parish, kterému jistě záleželo na prosperitě města, ale také se chtěl nejspíše vyhnout dalšímu ubytování vojáků na svých statcích. Nemá cenu se rozepisovat o průběhu stavby, chtěl bych snad jen zmínit pár skutečností, které dokládají tíživou finanční situaci města a neochotu většiny obyvatel mu pomoci. Ačkoliv si městský úřad půjčil nějaké peníze, na stavbu nových baráků to nestačilo. Proto se musel uchýlit k nouzovému řešení, když nechal převézt z nedaleké Chocně starou rozbouranou nemocnici z uprchlického tábora. Materiál z ní se stal základem pro budoucí „Baráky z nouze“ (nikdo se ostatně tenkrát za toto pojmenování nestyděl). Všeobecně se stavělo podle hesla „Čím rychleji se baráky postaví, tím

²⁵ SOkA Ústí nad Orlicí, Dopis městskému úřadu z 22. prosince 1922. AM Žamberk, inv. č. 982, kart. 135, sig. 046.

²⁶ SOkA Ústí nad Orlicí, Dopis městskému úřadu z 11. ledna 1921. Tamtéž.

lépe pro všechny poplatníky“, město by totiž při vysokém nákladu muselo zvyšovat obecní přírážky, což by se samozřejmě setkalo s odporem u obyvatelstva. Na stavbu proběhlo výběrové řízení, ale při posuzování nabídek různých stavitelů bylo jasné, že stavbu dostane ten nejlacinější.²⁷

Stavba baráků měla i své odpůrce. Ve městě se vytvořila skupina živnostníků, kteří si stěžovali na rostoucí stavební náklady. Zdůrazňovali hlavně fakt, že se městu náklady na baráky nikdy nevrátí, i přesto že armáda za ně bude platit nájem. Odhadovali, že baráky vydrží 15-20 let (což bylo ještě dosti optimistické) a za tu dobu nájem náklady nepokryje a město skončí z finanční ztrátou. Slovy místního malopodnikatele: „*Kdo zaplatí všechny ty dluhy? Jen živnostník! A proč? Poněvadž se živnostenstvu do očí staví nesprávné číslice a láká se obratem peněz, ale zisk z toho nemá žádný!*“²⁸ Nikdo samozřejmě nebrojil proti přítomnosti vojáků ve městě, stížnosti chodily jen kvůli rostoucím výdajům na jejich ubytování.

Kdo si nestěžoval, byli rozhodně místní řemeslníci a stavitelé. Už před stavbou baráků se objevovaly na městském úřadě nabídky od různých klempířů, stavitelů natěračů apod. Zakázku dostal stavitel Kovařík, který přišel se suverénně nejnižší nabídkou. Musel výrazně šetřit na nákladech, takže podle toho také vypadal výsledek. Největší procento pozdější korespondence mezi posádkovým velitelstvím a městským úřadem se týkal žádostí na opravu závad, které se vyskytly na barácích. Už v prvním měsíci neměl jeden z nich, kvůli špatné izolaci, daleko k vyhoření.²⁹

Všem zúčastněným se ulevilo, když se posádka v listopadu 1921 nastěhovala. Nebylo to sice optimální ubytování pro pěší prapor, jedna kulometná rota musela i nadále bydlet mimo provizorní kasárna, poněvadž v nich nebylo jednoduše místo, přesto měli vojáci stálou střechu nad hlavou a živnostníci o starost méně.

²⁷ SOkA Ústí nad Orlicí, Seznam nabídek stavitelů na stavbu vojenských baráků, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

²⁸ Zdůvodnění místního živnostníka, proč odmítl poskytnout své prostředky na přepravu materiálu na stavbu vojenských baráků. Tamtéž.

²⁹ SOkA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, kniha 346, str. 217.

Stěhování vojáků neprobíhalo, vzhledem k momentální mezinárodní situaci, úplně v poklidu. V říjnu 1921 totiž byla, v reakci na snahy Karla I. o znovunabytí vlády nad Maďarskem, vyhlášena v Československu částečná mobilizace. Situace však pravděpodobně nebyla příliš napjatá – mobilizace byla přijata ve městě v naprostém klidu a ani vojáci nebyli nijak rozrušení.³⁰ Po jejím odvoláním se vrátili již do nově postavených vojenských baráků.

³⁰ VÚA Praha, Mobilizační deník 1/30. praporu. Zápis z 26. 10. 1921. Fond pěšího pluku č. 30.

3. Nová jednání

Ubytování posádky bylo (alespoň částečně³¹) zajištěné a město mohlo začít sbírat plody z její přítomnosti. Stížnosti živnostníků však neskončily. Teď už se ale netýkaly problémů s ubytováním, obchodníkům šlo hlavně o to, aby na přítomnosti posádky co nejvíce vydělali. Její velení však neupřednostňovalo určité dodavatele jenom proto, že byli ze stejného města. V několikaměsíčních intervalech například vypisovalo veřejnou soutěž na dodávky masa a zajímala ho přirozeně hlavně cena a kvalita nabídky. Proto se stávalo, že spousta dodavatelů sídlila v okolních obcích či dokonce vzdálenějších městech. To bylo místním živnostníkům trnem v oku a často si na tuto skutečnost stěžovali. Příkladem může být dopis od žambereckého soukromníka Václava Kalouse: „...dovoluji si městské radě sdělit, že posádka zdejší odebírá maso dosud z Roketnice (Rokytnice v Orlických horách – pozn. aut.), chléb z Bohousové, na co živnostníci zdejší žehrají, že nejde se jim tak vstříc a mají málo práce a výdělek mají jiní v jiných k tomu obcích...“³² Přesto si zdejší živnostníci nemohli příliš stěžovat, hlavně hostinští měli zlaté časy.

Čas od času se objevily i spory mezi posádkou a městským úřadem, v drtivé většině případů šlo o problém údržby vojenských baráků, které byly již od začátku ve špatném stavu a každou chvíli zde bylo potřeba něco opravit. Neustále vyvstávala otázka: Kdo to zaplatí? Město místy projevilo snahu zajistit na vlastní náklady opravu baráků, ale v žádném případě nebylo ochotné platit vojákům potřebné vnitřní vybavení (byť nesloužilo k vojenským

³¹ Kromě toho, že jedna rota musela být ubytována mimo provizorní baráky, řešilo se také ubytování vojenských gážístů, kteří sebou měli často rodiny a potřebovali vlastní byt. Těch byl ve městě akutní nedostatek. K dispozici byly pouze tři pro ženaté gážísty, ostatní museli bydlet po hotelích. Mimo areál vojenských baráků bylo také provizorně umístěno skladiště a konírna. Dopis Městského úřadu Žamberk posádkovému velitelství z 22. února 1922. SOKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

³² SOKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307

potřebám). Spory se často vedly i o takové drobnosti, jako byly věšáky nebo police na zeď. Bylo zde však i několik pří, ve kterých nešlo jen o finance – při podepisování nájemní smlouvy na vojenské baráky v roce 1922 si chtěli radní vymínit podmínku, že vojáci budou muset své ubikace kdykoliv vyklidit, pokud o to město zažádá. Velitel posádky toto zásadně odmítl a přidal výhrůžku, že vojsko od smlouvy okamžitě odstoupí a odejde. Žamberečtí se lekli a zmíněnou položku ze smlouvy vyškrtli.³³

Na druhou stranu vycházelo město ve spoustě ohledů posádce vstříc. Například v případě zřízení cvičiště a střelnice, kdy poskytlo potřebné pozemky nebo vyjednalo jejich pronájem (což nebylo jednoduché, poněvadž jejich vlastníci požadovali adekvátní náhradu).

V době, kdy se posádka ve městě teprve zabydlovala, přišla na radnici nečekaná nabídka. Československá armáda plánovala posílení hranic a nechtěla zde operovat pouze s obyčejnými pěšími pluky. K obraně pohraničí měly sloužit hlavně elitní hraničářské prapory. Jeden takový sídlil ve Fryštátu na Moravě (dnes Karviná) a armádní velení naplánovalo jeho přesun do Žamberka. Hraničářský prapor byl však téměř dvakrát tak silnější jednotkou, než řadový pěší útvar a měl mnohem větší nároky na zázemí. Již na konci léta 1922 dorazila do Žamberka armádní komise, která měla zjistit možnosti ubytování tohoto elitního útvaru. V komisi byl i zástupce praporu. Její závěry byly jednoznačné: *„Komise ta...zjistila, že není možno ani v Žamberku ani v okolí opatřiti příslušné ubikace podle ubytovacího zákona, a to pro naprostý nedostatek a navrhla...aby přemístění hraničářského praporu 3 z Frýštátu do Žamberka bylo odsunuto až do provedení novostaveb, jež obec zavázala se v době nejdéle jednoho roku za podmínky v protokole tom vytčené uskutečniti.“*³⁴

³³ SOkA Ústí nad Orlicí Dopis Městského úřadu Žamberk místní vojenské posádce, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 78, sig. 2307.

³⁴ Zápis z jednání komise z 30.8. 1922. Tamtéž.

Obec se zavázala k nemožnému. Hraničářský prapor měl mnohem vyšší nároky než stávající pěší, rozšíření vojenských baráků by jen stěží dostačovalo. Nemluvě o potřebě velkého množství bytů pro gážísty, kterých bylo u hraničářů podstatně více. Nejlepším řešením by byla stavba zbrusu nových kasáren, na ty se však těžko sháněly peníze. Výsledná částka by více než pětadvacetkrát překročila náklady, které město vynaložilo na stavbu provizorních baráků. Další starosti přiděly městským představitelům plány zemského vojenského velitelství na přeložení žambereckého pěšího praporu jinam. Tím by Žamberk, který zatím nebyl schopen poskytnout zázemí novému útvaru, přišel o stálou vojenskou posádku. Tyto obavy se, naštěstí pro místní, nenaplnily. Za město se postavil i velitel místní posádky mjr. Pour, který ve své žádosti na Zemské vojenské velitelství ocenil vstřícný přístup města k posádce i jeho výdaje na vojenské baráky (byť byly nedostačující).³⁵ Nakonec zůstal 1. prapor 30. pěšího pluku v Žamberku až do roku 1933, možná i zásluhou řečeného majora. Proč se k takovýmto plánům vůbec Zemské vojenské velitelství uchýlilo? S největší pravděpodobností nemělo ucelenou představu o situaci ve městě a stále počítalo s brzkým příchodem hraničářů, kteří měli nastoupit do starých kasáren.³⁶

Plánovaný příchod hraničářského praporu se ale oproti předpokladům protáhl na osm let. Vše samozřejmě zapříčinil nedostatek financí. Město se v roce 1923 zavázalo ke stavbě definitivních kasáren, ale prostředky na jejich stavbu shánělo několik následujících let. Zatím alespoň dohodlo předběžné smlouvy s armádou: kasárny mělo město postavit na vlastní náklady, přičemž by si na stavbu vzalo několik velkých úvěrů. Armáda by mu pak 25 let splácela nájem, poté by přešly kasárna (pokud bude mít stát zájem) do její správy.³⁷

Ve chvíli, kdy městští představitelé věděli, že nemohou sehnat finance, začali opět „prosit o almužny“, tj. rozesílali nejrůznějším politickým představitelům či institucím dopisy popisující neutěšenou situaci města. Jako příklad nám může sloužit úpěnlivá žádost na Zemské

³⁵ Dopis ZVV z 12. února 1933. OA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307

³⁶ Tamtéž.

³⁷ VÚA, Praha, Smlouva o stavbě kasáren z 30. června 1930. Posádkové velitelství Žamberk.

vojenské velitelství v červenci 1926. Autor dopisu, tehdejší starosta František Kolářský, se dlouze rozepisuje o slabé kupní síle místních, kteří obdělávají nekvalitní půdu, která jim sotva stačí na vlastní živobytí, o bídě živnostníků, kteří velmi těžko hledají odbytu, o neschopnosti města zajistit si potřebný úvěr atd. Starosta Žamberka pak zemskému velitelství doporučuje, aby neměřilo stejným metrem jejich podhorské maloměsto a rozvinutá města v nížinách kolem Prahy, která měla větší štěstí, a poskytlo Žamberku jisté úlevy: *„Porovná-li se tento stav s pozicí obyvatelstva vnitrozemského v krajinách daleko úrodnějších průmyslově silných, je patrna z toho bezděčná křivda, kterou příroda našemu člověku způsobila, vždyť člověk hospodařící v kraji na půdě lepší bez zásluhy při menší námaze klidí násobky toho, co člověk náš při těžší práci vytěží...“*³⁸ Takovéto dopisy se zřídka setkaly s nějakou příznivou odezvou. Většinou věc dopadla tak, že město si peníze muselo, chtě nechtě, sehnat samo. Přesto se podobné prosby objevují i nadále. Pro Zemské vojenské velitelství, respektive ministerstvo obrany byly podobné žádosti naprosto nepochopitelné; pokud na podobné dopisy odepsalo, nesla se jeho odpověď vždy v duchu fráze jako „vaše požadavky se příliš liší od standardních podmínek“ a tím byla pro MNO věc skončena. Úplně jiná situace nastala v období těsně před Mnichovem, kdy stát potřeboval na hranicích co nejvíce mužů a žádné požadavky na vystavění kasáren obcím nekladl. Jednoduše je v co nejkratší době zbudoval na vlastní náklady. Takto vznikla většina pozdějších kasárenských objektů v okolí Žamberka. Radní ale museli o deset let dříve přistoupit na poměrně tvrdé podmínky: město mělo zaplatit stavbu kasáren z vlastních prostředků a částečně se také starat o jejich údržbu. Nájemní smlouva přitom zaručovala městu návrat investic až v padesátých letech.³⁹

I když zatím kasárny existovaly spíše v iluzích radních a některých obyvatel města, nic nebránilo tomu, aby se o nich horečně diskutovalo. Podnikatelé měli své plány a raději se chtěli

³⁸ SOkA Ústí nad Orlicí Dopis Městského úřadu Zemskému vojenskému velitelství z 20. července 1926, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

³⁹ SOkA Ústí nad Orlicí, Pamětní list založený do základního kamene budovy kasáren., AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

předem pojistit, hlavně aby jim neušel nějaký zisk. To byl například případ žambereckého obchodního grémia, jehož členové se někde dozvěděli, že má být u kasáren zbudováno tzv. „vojenské zátíší“, kde by se prodávalo různé zboží včetně lihových nápojů. Žamberečtí obchodníci zažádali město, aby do smlouvy o stavbě kasáren zařadilo podmínku, že takové zátíší nesmí vzniknout, poněvadž by „*zájmy zdejšího poplatnictva citelně poškozovány byly*“⁴⁰ Živnostníci tady městu hlavně zdůrazňují fakt, že jsou řádnými občany, kteří platí městu daně: kdyby město proti takovému zátíší nezakročilo, poškozovalo by vlastní zájmy. Snahy žambereckých obchodníků nakonec vyšly na prázdno, vojenské zátíší zbudováno bylo a prodávalo se tam mnohem levněji, než ve městě.⁴¹ Obchodníci však byli uklidněni tím, že část potravin prodávaných v zátíší nakupovala armáda přímo u nich.

Ve městě i v této době nebyl jednotný názor na stavbu kasáren. Podle svědectví p. Jašky, jehož otec působil na městském úřadě, byla na radnici současně plánována výstavba nové zdravotnické budovy. Vzhledem k finančním těžkostem se ale nedaly obě stavby zbudovat najednou. Místní živnostníci pak tvrdě zatlačili na městskou radu (měli tam i své zástupce, například dlouholetý starosta Mazura byl majitelem vinárny, hojně navštěvované vojáky), aby upřednostnila stavbu kasáren, jelikož očekávali z příchodem větší vojenské jednotky nárůst svých zisků, případná stavba nemocnice by jim nic nepřinesla.

V roce 1929 se po sériích jednání konečně podařilo získat velký úvěr (asi 6 mil. korun) u písecké spořitelny⁴² a mohlo být vypsáno výběrové řízení na stavbu objektu. Problémy tím však neskončily, spíše teprve doopravdy začaly.

⁴⁰ SOkA Ústí nad Orlicí Dopis Obchodního grémia městskému úřadu Žamberk., AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307

⁴¹ Orlický kraj, č. 40, roč. III (1933), str. 2.

⁴² SOkA Ústí nad Orlicí, Pamětní list založený do pamětního kamene budovy kasáren, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307

Později město získalo úvěr 4 mil. korun ze zlínské spořitelny a půl milionu z roudnické.

4. Definitivní kasárna a nová posádka

Nové kasárny měly být původně umístěny jinde, než byly nakonec postaveny. Město si původně plánovanou lokalitu velice hýčkalo jako jednu z nejlepších parcel a ačkoliv mu Zemské vojenské velitelství doporučilo stavět jinde,⁴³ od svých záměrů neupustilo. Změna plánovaného staveniště přišla až v okamžiku, kdy se již mělo začít stavět, což se celému městu stalo později osudným.⁴⁴

Kasárny byly do té doby asi největším stavebním projektem, který se kdy pro Žamberk naplánoval. Pro město, které mělo v té době stále jen něco přes čtyři tisíce obyvatel to byla obrovská zátěž. Objekty byly s největší pečlivostí naplánovány vojenskou projekční kanceláří a měly se stát jedněmi z nejmodernějších v Československu. Na výstavbu bylo vypsáno výběrové řízení. Opět ho vyhrála suverénně nejlevnější nabídka od konsorcia zdejších stavitelů, kteří spojili svoje síly právě pro tuto stavbu. Každý z nich očekával velký výdělek a stejně na tom byli menší firmy, které měly zajišťovat tesařské, klempířské, zámečnické a další práce. Řekl bych, že výběrové řízení se konalo jenom proto, aby zdejší stavitelé přišli s co nejlacinější nabídkou. Bylo zřejmé, že se o stavbu kasáren již dlouho zajímají a město nemělo žádný zájem na tom, aby byla zadávána někomu cizímu, který by výrazněji nepřispěl k hospodářskému rozvoji města.

Jak jsem již výše zmínil, hraničářský prapor měl velké množství důstojníků a gážistů, ať už s rodinami nebo bez nich. Jelikož velká část z nich nechtěla bydlet v prostorách kasáren, musely pro ně být opatřeny nové byty. Důstojníků a gážistů bylo v hraničářském praporu více

⁴³ V plánované lokalitě byly totiž spodní vody, které neumožňovaly řádné podsklepení objektu. Nově se mělo stavět v lokalitě „Na Skalách“. Jak už název napovídá, místo bylo položeno vysoko nad zdejším vodním tokem a nebyl zde tedy nevhodný podklad.

⁴⁴ SOkA Ústí nad Orlicí, Pamětní list založený do pamětního kamene budovy kasáren, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307

než padesát. Zajistit padesát bytů v takhle malém městě se mohlo zdát neřešitelným problémem. Samozřejmě, svobodným gážistům v té době bohatě dostačovala jedna místnost, avšak ženatí důstojníci s několika dětmi zpravidla požadovali dvě až tři pokoje s kuchyní. Nezřídká také potřebovali místnost pro služebnou.⁴⁵

Město muselo již dříve zajistit byty pro důstojníky a rotmistry z 1. praporu 30. pluku, takže se dalo počítat, že tyto ubytovací prostory budou k dispozici nově nastěhovaným hraničářům. Důstojníci a poddůstojníci řadového pěšího praporu však nepotřebovali tolik bytů jako jejich kolegové hraničáři, takže musely být zajištěny další byty, a navíc, stávající posádka odešla až dva roky poté, co se nově přichozí vojáci nastěhovali. V tuto dobu tedy muselo být k dispozici zhruba o třetinu bytů více, než by dostačovalo samotnému hraničářskému důstojnictvu a poddůstojnictvu.

Aby bylo tento problém alespoň částečně vyřešen, naplánovalo město stavbu tří domů pro ženaté důstojníky a rotmistry. Výběrové zřízení opět vyhrála nejnižší nabídka místních stavitelů.

Opět nemá smysl rozepisovat se o průběhu stavebních prací. Co mě ale zaujalo, byly poměrně časté stížnosti na situaci dělníků, kteří zde pracovali. Stavitelé často upřednostňovali před zdejšími dělníky levnější pracovní sílu odjinud, proti čemuž město tvrdě zakročovalo, mělo zájem na tom, aby na stavbě participovalo co největších množství místního obyvatelstva. V roce 1930 již byla částečně patrná hospodářská krize a stavitelé tedy museli dělat úsporná opatření, byť na úkor zdejších. Místním dělníkům se hlavně nelíbilo, že stavitelé propouštěli právě je – žamberáky, přičemž cizí a lacinější dělníky si ponechávali.⁴⁶ Jelikož příznivců KSČ moc v kraji nebylo, hlavním ochráncem pracujících se stala Sociální demokracie. V jejím regionálním listu Orlický obzor vycházely často sloupky kritizující situaci dělníků na stavbě

⁴⁵ SOkA Ústí nad Orlicí, Seznam důstojníků hraničářského praporu č. 3 k účelu zajištění minimální potřeby k ubytování v Žamberku, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

⁴⁶ SOkA Ústí nad Orlicí, Stížnost na Městský úřad Žamberk., AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 78, sig. 2307

kasáren (naopak silně pravicový týdeník Orlický kraj nekomentuje nucné podmínky dělníků na stavbě, ale pouze upřednostňování cizích pracovníků před místními). Autor článků tvrdě napadá stavební podnikatele za jejich bezohledné chování vůči zaměstnancům. Stavitelé podle něj zaměstnávají málo pracovní síly, a tak nutí své dělníky k práci přesčas a dělníci ji jsou nuceni, pod pohrůžkou propuštění, vždy přijmout. Stavitelé prý také jakoukoliv stížnost na nízké platy apod. trestají výpovědí. Týdeník si však neodpustí ani kritiku samotných dělníků, kteří si podle něj za svou situaci můžou sami, když nejsou schopni založit pevnou odborovou organizaci.⁴⁷ Možná i díky těmto výzvám byla na přelomu května a června 1931, když už byla situace neúnosná, zorganizována stávka stavebního dělnictva. Zaměstnanci na stavbě si díky ní vymohli až padesátiprocentní zvýšení mezd.⁴⁸ Kritika k vykořisťovatelskému chování stavitelů se nicméně objevuje až do doby dokončení kasáren.

Samotní stavitelé nakonec dopadli mnohem hůře než dělníci. Důvodem byl problém tzv. „zvýšeného nákladu stavby“. Jak jsem již zmínil, stavba měla být původně umístěna jinde. Pro starou lokalitu byly také podepsány smlouvy mezi staviteli, městem a ministerstvem obrany. Když se ve spěchu stavba přesouvala na nové místo, nebyla už sepsána smlouva nová, aby nedošlo k ještě většímu zdržení. To byla osudová chyba. Jelikož stavba na nových parcelách byla mnohem nákladnější, vznikla stavitelům ztráta přes dva miliony korun, což se rovnalo malé katastrofě.⁴⁹ Stavitelé se za čas octli na pokraji bankrotu a stejně tak jejich dodavatelé, kterým už nebyli schopni vyplácet peníze za materiál. V kritické situaci se octla také městská spořitelna, kde si vzali stavitelé úvěr, který najednou nespláceli.⁵⁰ Vzhledem k tomu že se v té době naplno projevila hospodářská krize, dal se očekávat těžký ekonomický úpadek města. Důkazem toho, že to bylo pro celé město velmi citlivé téma, je i krátký článek v místních

⁴⁷ Orlický obzor, č. 24, roč. VI (1930), str. 3.

⁴⁸ Orlický obzor, č. 26, roč. VII (1931), str. 3.

⁴⁹ Plánované náklady stavby byly 8 511 882 korun a výsledná částka pak 10 865 521 K. SOkA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 78, sig. 2307.

⁵⁰ SOkA Ústí nad Orlicí, Výzva ministru obrany u příležitosti jeho návštěvy města 16. června 1934, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 78, sig. 2307.

Našich zájmech. Tento týdeník jen stručně oznámil stav věcí, načež mu jeden z rozhořčených stavitelů, který si nepřál, aby fakta o jeho ztrátách vyšla na povrch, vypověděl předplatné a inzerci.

Městská rada si již nemohla vzhledem k postupující krizi půjčit další peníze, a tak se uchýlila k obvyklému postupu – doprošování se u vlády a parlamentu. Žádali v první řadě o to, aby ministerská rada uznala zmíněný zvýšený náklad stavby a změnila původní smlouvu. Radní brali vše jako velkou křivdu a upozorňovali na to, že „...o umístění posádky hraničářů v Žamberku rozhodl MNO z důvodů vojenských výhradně samo bez jakékoliv intervence města Žamberka...“⁵¹ Sázel na to, že Žamberk přinesl na žádost ministerstva „těžkou obětí“, a proto by se mělo samo ministerstvo postarat, aby město neneslo „za svoji dobrotu“ žádné nepříjemné následky. Ministerstvo obrany však nemělo jediný důvod (snad jen soucit) k tomu, aby požadavku na zvýšení nákladu vyhovělo: uzavřelo s městem právně platnou smlouvu a nemuselo ho zajímat, že se situace změnila. V tomto duchu se také vyjádřilo ve své odpovědi.

52

Zatímco podnikatelé strádali a nová posádka už byla dávno ubytována v dokončených kasárnách, městští radní stále bojovali za uznání zvýšeného nákladu. Rozesílali své prosby prakticky na všechna vyšší místa, prezidenta republiky (byl jím už Edvard Beneš) a předsedu vlády Hodžu nevyjímaje. Zvláště dopis prezidentovi byl koncipován jako veliký morální apel. Hovoří se v něm o vlastenectví, spravedlnosti, idealismu a o jakémisi správném duchu, který naplňuje všechny tyto vlastnosti. Až v závěru pisatel⁵³ přichází k věci : „...Vycházeje z tohoto hlediska, vidím, že právě v ministerstvu Národní Obrany se v tomto duchu nejde tak, aby nemohly vznikat, byť nechtěně, prostě mimo vůli člověka stojící, pochybnosti o správném pochopení poslání a úkolů ve všech oborech jeho působnosti...“⁵⁴ Městští představitelé si již

⁵¹ Dopis městského úřadu Žamberk Ministerstvu národní obrany z 18. února 1935. Tamtéž.

⁵² Dopis MNO Městskému úřadu Žamberk z 29. 1. 1936. Tamtéž.

⁵³ Pisatel byl v tomto případě zároveň i ředitelem postižené městské spořitelny.

⁵⁴ Dopis Prezidentu republiky z 30. prosince 1935. SoKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 78, sig. 2307.

zřejmě uvědomovali, že věcnými argumenty věc nezmůžou, a proto se snažili získat podporu z lidského soucitu. Nic jiného jim ostatně nezbývalo. Tyto dopisy se naprosto minuly účinkem a je dost dobře možné, že se ani k Benešovi či Hodžovi ani nedostaly; ani prezident, ani ministerský předseda ostatně s celou věcí nemohli ani pohnout - stanovisko ministerstva obrany bylo nenapadnutelné. MNO beztak nemělo doplatek z čeho hradit, muselo by se obrátit ministerstvo financí, které by vše nejspíše zamítlo. Poslední šancí byla žádost o mimořádný příspěvek. V tomto ohledu pro město vykonal nejvíce východočeský poslanec za Sociální demokracii Antonín Srba, který vyjednal u ministerské rady finanční podporu v hodnotě 400 tisíc korun. Je pravda, že to v žádném případě nemohlo stačit, ale alespoň se podařilo zachránit spořitelnu a některé podnikatele. Představitelé města ale ve svých bezvýsledných snahách i nadále pokračovali a ještě v roce 1938 zaslal starosta Žamberka na MNO žádost o vyřešení této dlouhotrvající nepříjemnosti .

Jeden problém byl ale vyřešen: podařilo se vytvořit odpovídající zázemí pro hraničáře, kterým už nebránilo prakticky nic⁵⁵ v tom, aby se přesunuli do Žamberka, který je uvítal s otevřenou náručí. Slavnostní den nastal 1. prosince 1931. Najednou se město dostalo do situace, kdy zde byly ubytovány dva armádní prapory, v nichž sloužilo kolem jednoho tisíce vojáků. A jelikož mělo město podle posledního sčítání lidu čtyř tisíc obyvatel (vojáky v to nepočítám), tvořili v té době vojenská posádka plnou pětinu obyvatelstva města. Jestliže byl Žamberk za první republiky často považován za vojenské město, teď už o tom nemohlo být pochyb. Starý 1./30. pěší prapor vydržel oproti všem předpokladům ve městě až do června 1933⁵⁶ a i po jeho odchodu tvořili zbylí vojáci hraničářského praporu 3 významnou složku místního obyvatelstva. Město si tak mohlo alespoň v některých sférách kompenzovat ztráty,

⁵⁵ Jediný, kdo byl proti přesunu hraničářů do Žamberka, byla z pochopitelných městská rada města Frýštátu, kde jednotka původně sídlila.

⁵⁶ Město už tehdy nemělo zájem na dalším setrvání starého praporu, poněvadž náklady na údržbu zchátralých vojenských baráků neustále rostly. Opuštěné baráky byly ve zbědovaném stavu, nikdo o ně neměl zájem a nezbývalo nic jiného, než je zbourat. Pouze jeden zůstal dočasně stát pro potřeby zdejší Dělnické tělovýchovné jednoty. SOKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 79, sig. 2307

které vznikly po stavbě kasáren a někteří živnostníci si nepochybně v době hospodářské krize znatelně polepšili.⁵⁷

Žamberečtí patrioti mohli alespoň na chvíli zapomenout na těžkost doby a opájet se hrdostí nad moderní stavbou kasáren, které byly pokřtěny na Orlické, a vlastním elitním hraničářským praporem. Jelikož v té době docházelo k zostřování mezinárodního napětí a hrozba ze strany Hitlerovského Německa se zdála stále aktuálnější, prestiž hraničářské jednotky, která již nebyla jenom symbolem ochrany hranic, ale nyní také obrany státu před reálným nebezpečím, ještě stoupla. Jelikož Žamberk ležel v pohraničí, i v jeho okolí se koncem třicátých let začalo se stavbou pohraničního opevnění. Kromě velkého množství menších pevnůstek (řopíků) ho tvořily i objekty těžkého opevnění – ať už v podobě izolovaných pěchotních srubů nebo ve formě dělostřeleckých tvrzí.⁵⁸ Stavby těchto objektů sice předznamenávaly hrozbu vojenského napadení Československa, ale také slibovaly pracovní příležitosti pro místní obyvatelstvo. Na stavbě se podíleli i hraničáři. Důstojníci posloužili jako odborný dozor při stavbě a prapor se také (společně se speciálně přidělenými strážními prapory) účastnil ostrahy těchto objektů.⁵⁹

⁵⁷ Ve druhé polovině 30. let odpadl v Žamberku i problém s nezaměstnaností, poněvadž na hranicích se začalo stavět opevnění a práce tam bylo dostatek.

⁵⁸ Hned tři z nich – Hanička, Adam a Bouda - ležely v bezprostřední blízkosti Žamberka. Tvořily tři pětiny stavebně dokončených československých dělostřeleckých tvrzí.

⁵⁹ VÚA Praha, Rozkaz Velitelství II. sboru ze 14. prosince 1937, Fond Velitelství hraničářského praporu 3.

5. Město a vojsko

V následující kapitole bych se rád věnoval různým aspektům soužití města a vojenské posádky. Na jednotlivých případech bych chtěl charakterizovat vztah civilního obyvatelstva k vojsku a také vliv samotných vojáků na změnu životních podmínek v obci.

Vojáci sloužili primárně k obraně státu: válka však zatím nebyla a posádka netrávila veškeré chvíle v kasárnách nebo na cvičišti. Jelikož byla posádka neoddělitelnou součástí města a reprezentantem národní uvědomělosti, zúčastňovala se nejrůznějších slavností, ať už to byly oslavy narozenin prezidenta republiky nebo návštěvy význačných osobností. Město si své vojáky hýčkalo a snažilo se jim projevovat svou náklonnost. K tomu neodmyslitelně patřily slavnosti předávání praporů, oficiální uvítání nově příchozích posádek, nováčků apod.

Rekruti měli určitý volný čas, který využívali k různým osobním zálibám, ke kterým patřilo i hledání partnerek z řad místních dívek. Díky tomu se vojsko mohlo zúčastnit demografického vývoje města. Vojáci si zde často našli rodinu, po výkonu služby se případně rozhodli zde zůstat a k radosti místních tak přispěli k růstu zdejší populace.

Armáda pomáhala městu i finančními obnosy. Když chtěli například v Žamberku v roce 1931 postavit koupaliště, poskytla jim vojenská správa na jeho stavbu 15 000 korun za dohodu, že bude dvakrát do týdne k dispozici místní posádce.

Příchod první stálé vojenské jednotky byl pro město velkou společenskou událostí. 30. pěší pluk „Mistra Aloise Jiráska“ sice nepatřil mezi slavné legionářské pluky, avšak renomé si vydobyl při bojích s Maďary na Slovensku roku 1919, tudíž mu jeho nelegionářská minulost na váženosti neubrala. Bylo potřeba, aby město nějakým způsobem deklarovalo svou náklonnost k mladé armádě. Tohoto úkolu se zhostili, stejně jako v řadě podobných případů, místní sokolové. „...*Na důkaz lásky k branné moci...*“ (dovedete si představit takový proslov v dnešní

době?) předali Tyršovi následovníci 30. pěšímu pluku Aloise Jiráska (do nějž žamberecký prapor patřil) plukovní prapor. Na slavnosti byli i přítomni zástupci branné moci (oblastní velitelé). Následně proběhlo defilé, kterého se kromě sokolů a armády zúčastnila i další sdružení.⁶⁰ Žamberk byl čistě české vlastenecké město a účast na podobných akcích byla pro každého povinností. Tehdejší myšlení místního obyvatelstva bylo oproti dnešku nepředstavitelně rozdílné. Armáda byla pro občanstvo poklad, neobjevovaly se žádné známky antimilitarismu, branná moc byla chápána jako největší záruka klidného rozvoje svobodného státu.

Podobným (avšak pravidelnějším) svátkem byla i slavnostní přísaha nováčků, na kterou přišlo vždy početné obecnstvo. Na konci třicátých let tvořily důležitou součást prezentace vojska i Dny armády. Byly pořádány formou vojenských přehlídek ve většině posádkových měst a jak se dá odhadnout, měly sloužit k navýšení prestiže armády u civilního obyvatelstva.

61

Oslavy, na kterých se armáda podílela, se samozřejmě netýkaly vždy primárně branné moci. Každoročního výročí 28. října se armáda zúčastňovala spolu se Sokolem a dalšími organizacemi jako doprovodná složka. Předvedla slavnostní defilé a často na oslavách zahrála i vojenská hudba, která byla neodmyslitelnou součástí každé větší vojenské jednotky. Takovýchto českých významných výročí se museli zúčastnit i vojáci nečeskoslovenské národnosti.⁶²

Jestliže byli třicátníci ve městě milováni, nově příchozí hraničáři přímo adorováni. Hraničářské jednotky vznikly na konci roku 1919 transformací z bývalých mysliveckých praporů a jejich funkce strážců hranic jim přisuzovala podobnou společenskou prestiž, jakou

⁶⁰ SOkA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, Kniha 346, str. 195.

⁶¹ KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí: O přežití a o život (1936-1938). Praha 2003. str. 484.

⁶² Oslav roku 1930 se zúčastnila i početná skupina maďarských vojáků. Vyslechli si přitom slavnostní řeč ve své mateřštině. SOkA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka 1930-1937, Kniha 347. str. 94.

měly legionářské jednotky. Podobně, jako se legionářské pluky opírali o husitskou tradici, odkazovali se hraničáři na tu chodskou. Na počest prastarých obránců země nosili jejich následovníci na rameni znak s psí hlavou. Hraničářské prapory byly navíc velmi vzácné. V celé republice jich bylo pouhých deset. Teprve když armádní velení přešlo definitivně na defenzivní plán války a zahájilo stavbu pohraničních pevností, vzniklo v letech 1937 a 1938 větší množství hraničářských jednotek (pluků).

„Psohlavci“ dorazili na žamberecké nádraží 1. prosince 1931. Byli slavnostně uvítáni představiteli městské a vojenské správy, načež proběhla ještě týž den přehlídka nově přichozího útvaru. Ve slavnostní náladě probíhalo i nastěhování praporu do zbrusu nových kasáren, největší nemovité pýchy města.⁶³ Aby to nebylo málo, uvítací slavnost byla zopakována ještě o čtrnáct dní později. Hrdost žambereckých vyjadřuje poselství hraničářům v místních novinách: „*Vy k nám přicházíte s význačným na stejnokrojích. Jste připraveni vytvořit na našich horách bylo-li by třeba, pevnou hradbu svých těl, proti jakýmkoliv útokům...*“⁶⁴ Místní si však dovedli udělat z hraničářů i menší legraci, samozřejmě v rámci mezí - nechme promluvit dobový vtip: „*Voják: Poslyšte slečno, budete mně mít dále ráda, i když jsou tady hraničáři? Ona: To víte že jo, oni mají na výložkách psy a ty já nemám ráda*“⁶⁵. Slavnostní bylo i loučení s odcházejícím 1./30. praporem směřujícím ke svému mateřskému pluku do Vysokého Mýta. Můžeme si zde všimnout mimořádné úcty, kterou projevil prapor zdejšímu Sokolu věnováním stužky na jeho zástavu.⁶⁶ Sokol byl jako jeden z hlavních představitelů uvědomělého vlastenectví s vojskem svázán pevnými pouty. Nejenom že se zúčastnil či přímo organizoval všechny akce spojené s armádou, ale spousta vojáků k Sokolu patřila a aktivně se podílela na činnosti jeho zdejší pobočky. Pozadu se snažily nebýt i další městské tělovýchovné spolky – Orel a Dělnická tělovýchovná jednota. Armáda navíc počítala

⁶³ Tamtéž, str. 105.

⁶⁴ Orlický kraj, č. 20, roč. I (1931), str. 2.

⁶⁵ Tamtéž, č. 19, roč. I (1931), str. 3.

⁶⁶ OA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka 1930-1937, str. 199.

s tím, že organizace tohoto druhu budou nápomocné v otázce branné výchovy obyvatelstva,⁶⁷ tudíž jejich spolupráce s posádkou byla nezbytná.

Loučící se prapor měl i přes menší spory k městu vynikající vztah, několikrát se v minulosti postavil za jeho zájmy a závěrečná a velmi vstřícná řeč velitele praporu vyjadřuje i jistou lítost nad vynuceným odchodem jednotky zpět do Vysokého Mýta.⁶⁸

Nade vše pak čněly oslavy spojené s předáním praporu hraničářskému pluku 3 v červenci 1935. Na slavnost přijeli i armádní špičky, zástupci MNO, Zemského vojenského velitelství a velení nadřízené 4. divize. Předávání praporu bylo malým náboženským obřadem. Na standartu byly připínány stuhy s různými vlasteneckými hesly, které darovala okolní města a různé místní spolky (Sokol, Čs. obec legionářská a další).⁶⁹ Celé akce se účastnilo více než 7000 lidí, což znamená, že stovky jich musely přijet i z okolních obcí, Je to další důkaz toho, že se této akci přikládal největší význam. Vlastně to byla poslední podobná oslava v prvorepublikovém Žamberku. Před a pomnichovské hektické události už nedovolily žádné slávy, jednotlivá vojska se ve městě střídala jak na běžícím páse.

Vstřícný poměr k armádě se však až do Mnichova nezměnil, spíše se s hrozící válkou ještě více utužil. Za vše mluví hlášení velitele 19. hraničářského pluku (následník hraničářského praporu 3 plk. Podhrázkého ze září 1938, které referuje o aktuální náladě mezi posádkou a městským obyvatelstvem: „*Poměr obyvatelstva k armádě vzhledem k tomu, že posádka je v místě a okolí čistě českém, je velmi srdečný, obyvatelstvo vzhlíží k armádě s pocitem důvěry a jistoty.*“⁷⁰

Prestižního statutu armády využívaly i okolní obce, které si vojáky často zvaly jako čestné hosty oslav a vzpomínkových akcí, speciálně v případě uctění památky padlých za první

⁶⁷ SLUKA, Václav. Československá armáda v datech II, In: Historie a vojenství, roč. 40, č.5, str. 153.

⁶⁸ SOkA Ústí nad Orlicí Řeč pplk. Janoucha u příležitosti odchodu 1. praporu do Vysokého Mýta, AM Žamberk, inv. č. 981, kart. 135, sig. 046.

⁶⁹ Orlický kraj, č. 23, roč. IV. (1935), str. 1

⁷⁰ Dopis k velitelství 4. divize z 23. září 1938, VÚA, Praha, Posádkové velitelství Žamberk.

světové války. Nejžádanějším tělesem byla celkem pochopitelně vojenská hudba, ale ke zvýšení váženosti podniku stačila i přítomnost čestné čety ze žamberecké posádky.

Armáda se významně podílela na kulturním životě města. První posádka sehrála pro veřejnost několik divadelních představení a vyhlášená byla i její kapela. Ta hrála nejenom při slavnostních příležitostech, ale hostovala i na místních plesech či karnevalech. Hlavním organizátorem kulturní činnosti hraničářského praporu byl jeho velitel, plk. Skála, který pocházel z umělecky založené rodiny a neustále organizovat různorodé kulturní akce, podílel se na organizaci divadelních představení jako byla například Jízdní hlídka či Děti plukovníka Berana, tedy her s vojenskou tematikou, které patřily za první republiky k těm nejoblíbenějším.

Velkou výhodou byl fakt, že měl hraničářský prapor po celou dobu svého pobytu v Žamberku stejného velitele. Místní měli čas na to, aby vůči němu a tím pádem i vůči posádce získali důvěru a přítomnost „starého známého“ také lépe ulehčila komunikaci mezi velitelstvím posádky a městským úřadem. K oblibě velitele plk. Skály ve městě přispěla i jeho legionářská minulost – byl členem České družiny na Rusi a také účastníkem bitev u Zborova a Bachmanče.⁷¹ Skála se zajímal o veřejný život ve městě, pořádal dobročinné sbírky pro chudé a dal také mimo jiné podnět k vytvoření místní národní gardy, kterou by pomohl vycvičit. V tomto ohledu ho však místní občané zklamali, gardy byly v Žamberku utvořeny až v době ohrožení státu, v roce 1938.⁷² Posádka pořádala časté veřejné večírky, hlavně u příležitosti uvítání nováčku či při rozlučce s muži, kteří končili vojenskou službu. O vánocích byla vojáky, kteří nedostali dovolenku, pořádána nadílka a veřejná štedrovečerní besídka, které se zúčastňovali zástupci města a městských spolků. O každé podobné události spojené s československou armádou bylo podrobně referováno v novinách.

Důležitou organizací byla také místní Odbočka svazu čs. důstojnictva, jejímiž členy byly samozřejmě i příslušníci obou žambereckých vojenských útvarů. Sdružení pořádalo či

⁷¹ Naše zájmy, č. 50, roč. XIII (1937), str. 3

⁷² Naše zájmy, č. 33, roč. XV (1938), str. 1

spolupřádalo různé kulturní akce a podílelo se na všemožných oslavách a výročích. Mělo dokonce i vlastní knihovnu. V roce 1933 měla odbočka 96 členů, z toho 40 aktivních důstojníků, převážně z místní posádky.⁷³

Vojáci byli také velmi aktivní ve sportovní sféře. Kromě toho, že cvičili v sokolu, nastupovali někteří z nich ve zdejší fotbalovém mužstvu. Prapor měl vytvořen i svůj vlastní fotbalový tým, který se utkával s jedenáctkami jiných vojenských útvarů. Dále se posádka účastnila různých sportovních akcí konaných v Žamberku a okolí – lyžařských závodů, turnajů v míčových hrách apod.

Bylo přirozené, že branci rádi vyrazili za zábavou. V Žamberku byl dostatek hostinců, takže měli ve chvílích volna vždy kam jít. Sokolové chodili samozřejmě do sokolské pivnice ale nejvíce se prý vojáci stahovali do místní vinárny, kde se podle pamětníků nejčastěji vyskytovaly místní dívky. Zmíněná vinárna patřila dlouholetému starostovi Žamberka, Valdemaru Mazurovi a proto bylo přirozené, že byl pan starosta velkým zastáncem přítomnosti početně silné vojenské posádky.

Posádka se podílela na branné výchově místních dětí a mládeže. V kasárnách se pravidelně objevovaly školní exkurze ze širokého okolí. A naopak, sami vojáci vyráželi vzdělávat děti do škol. Všechny tyto akce měly na děti velmi silný vliv. Docházelo pak i k situacím, kdy sotva šestileté děti prováděly na náměstí vlastní pochodová cvičení s klacky místo pušek. Dnes by se možná přihlížející zhrozil nad tím, že někdo doma vychovává děti v ultramilitaristickém duchu, v dobovém tisku si však děti vysloužily pochvalu za správný vojenský duch a smysl pro disciplínu již v tak nízkém věku.⁷⁴

Zájem zdejší společnosti o armádu mnohokrát převyšoval pozornost, kterou věnovali místní jiným státním subjektům. Prakticky v každých nově vyšlých novinách byl alespoň jeden článek věnovaný armádě, často umístěný hned na titulní straně. Na stránkách novin se

⁷³ Naše zájmy, č. 8, roč IX (1933), str. 2

⁷⁴ Naše zájmy, č. 44, roč. XIII (1937), str. 4

objevovaly mimo jiné podrobné reportáže z vojenských cvičení, vycházely zde pravidelné vojenské sloupky informující o armádních vyhláškách, velká pozornost byla též věnována odvodům: u jejich příležitosti se často objevovaly eseje směřované právě ke zdejším čerstvým brancům. Ve většině případů měly podpořit jejich odhodlání při nástupu branné povinnosti, utužit národní uvědomění anebo je varovat před nadměrným požíváním alkoholu.⁷⁵ Pečlivě byla sledována i zájmová činnost vojáků – v reportáži z fotbalového utkání málokdy chyběla poznámka, že o vítězství žambereckého týmu se zasloužili hlavně příslušníci místní posádky.

Společnost své vojáky obdivovala a chválila, ale také od nich vyžadovala poslušnost a oddanou službu vlasti. Spousta mladých rekrutů však nevydržela vojenský dril a několikrát je jejich psychická stav donutil až k sebevraždě. V průběhu tří let (1931-1933) si vzali život minimálně čtyři vojáci. Dva z nich byli vojíni-nováčci, kteří neunesli psychický a fyzický tlak. Třetím byl rotmistr, který byl potrestán vězením za to, že v opilosti spílal prvorepublikovému zřízení. Jelikož měl být i degradován, neunesl svou situaci a zastřelil se. Čtvrtým sebevrahem byl svobodník, jež údajně dostal špatné zprávy z domova. Pro veřejnost byly tyto sebevraždy nepochopitelné. I když na takové činy pohlížela s určitou lítostí, neměla pro ně ospravedlnění. Jak se píše v jednom z výtisků regionálního týdeníku Orlický kraj: „*Litujeme jeho skonu. Nebyl však vojákem. Vážná doba přikazuje našim chlapcům, by měli silné nervy, překonávali nesnáze. Životy mohou položit pouze pro vlast, ale nikdy ne proto, že domněle cítí se slabými pro vojenskou službu.*“⁷⁶

Psychický tlak, kterému byli vystaveni branci, nebyl stále brán příliš vážně. Když šli žamberečtí mladíci k odvodu, v novinách se objevovaly jen povzbuzující články o tom, co všechno pěkného v armádě zažijí. Když se však například ztratil příslušník 3. hraničářského

⁷⁵ Například článek zdejšího posádkového lékaře, ve kterém autor apeluje na čerstvé brance, aby se po odvodu neopili a nezpůsobili tak sobě a armádě společenskou ostudu. Naše Zájmy. č. 13-14, roč. VIII, str. 1.

⁷⁶ Orlický kraj, č. 35, roč. III., str. 2.

praporu, který z nezjištěných psychických důvodů zběhl od posádky, omezil se tisk jen na komentář, že byl zmíněný voják již dlouho nemocen (duševně?).⁷⁷

Paradoxem však bylo, že pro některé československé občany byla vojenská služba v době hospodářské krize a nezaměstnanosti 30. let dočasným vysvobozením.

Jaký byl vliv přítomnosti posádky na demografický vývoj města? Bezpochyby pozitivní. Zaprvé: při sčítání lidu se počítali jako občané města i vojáci, tudíž v Žamberku najednou znatelně stoupl počet obyvatel. Při sčítání v roce 1930, kdy byl ještě v Žamberku přítomen pouze samotný pěší prapor, mělo město 4323 obyvatel. Bez vojska by jejich počet dosáhl sotva čtyř tisíc. Žamberk byl už za dob Rakuska-Uherska čistě českým městem, obyvatel hlásící se k jiné národnosti zde bylo pomálu.⁷⁸ Nyní se zde, díky přítomnosti posádky začalo objevovat i osoby jiných národností pocházející z východních částí Československa (Poláci, Maďaři, Rusíni), kteří byli často i jiného náboženského vyznání. V Žamberku byly dva kostely, patřící katolické a československé církvi, a také malá židovská komunita. Polští luteráni a maďarští kalvíni zde však nejspíše stěží hledali prostor pro duchovní útěchu. Vojáci jiných národností se také mohli podívat malé náboženské zapálenosti Žamberka. Například v tisku nedostávaly církevní záležitosti téměř žádný prostor a v roce 1930 se bezmála pětina městského obyvatelstva nehlásila k žádnému náboženství. Je také otázkou, kolik lidí, uvádějící v kolonce vyznání nějakou církev (většinou katolickou), bylo upřímnými křesťany.

K dalšímu sčítání lidu už do války nedošlo, takže se dá těžko vytušit, jak dále počet obyvatel stoupal. Dá se ale odhadnout, že národnostních menšin ubylo, poněvadž hraničářské prapory většinou nepřijímaly „nespolehlivé“ rekruty, tedy hlavně Němce a Maďary. Příslušníky hraničářských praporů byli v převážné většině vojáci československé národnosti.

Zajímavé je také sledovat statistiky porodnosti. Ačkoliv známe výsledky jen za několik let, dá se vypořádat, že vojáci se o zvýšení porodnosti přičinili. Jak v roce 1931 tak i v r.1932

⁷⁷ Naše zájmy, č. 51, roč. VIII. str. 4.

⁷⁸ Viz. statistika ze sčítání lidu v roce 1910. OA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka, Kniha 346, str. 55.

se ve městě narodilo 45 dětí. V roce 1933, kdy v Žamberku již po dvě léta sloužily společně dvě vojenské jednotky v počtu blízcímu se tisícovce mužů, stoupl počet narozených dětí na 67! O rok později, nejspíše vlivem odchodu pěšího pluku, porodnost mírně klesla na 58 narozených. V roce 1935 to bylo o jedno dítě více. Je jenom škoda, že se nedochovaly také statistiky z počátku 20. let.

Je otázkou, kolik vojáků zůstalo ve městě natrvalo, nebo alespoň na delší dobu, než jim nařizovala služba. Hlavním důvodem jejich setrvání byla nejspíše ve většině případů rodina, kterou si v Žamberku založili, případně ještě pracovní příležitost. Počet v Žamberku nastálo usazených příslušníků posádky však můžeme jen stěží odhadnout. Snad pouze v případě vojenských gážístů můžeme prostřednictvím sčítání lidu zjistit, zda-li si v Žamberku našli rodinu. Ti však byli omezení armádními rozkazy, které je kdykoliv mohly i s příbuzenstvem přesunout do jiné destinace.⁷⁹

⁷⁹ Najdou se však i výjimky: V Žamberku například bydlel vyšší důstojník ve výslužbě, který přišel do žamberecké posádky v roce 1920 ze Slovenska a i po ukončení aktivní vojenské služby zůstal s manželkou ve městě. NA Praha, Sčítací operáty ze sčítání lidu v městě Žamberk v roce 1930, ulice Pod Radnicí, č.p. 157.

6. Složení posádky a její ubytovací nároky

Tato kapitola by nám měla nastínit, z jakého prostředí pocházeli příslušníci posádky, ať už z hlediska náboženství, národnosti či sociálního postavení.

Posádkový fond nám mnoho informací o složení posádky nevydává. Zbývají pouze sčítací operáty ze sčítání lidu, konkrétně z roku 1930. Jak jsem již uvedl výše, mezi obyvatele sčítaného města byly počítáni i příslušníci zdejší vojenské posádky, ačkoliv měli stálé bydliště jinde. Údaje ze sčítacích operátů mají z hlediska průzkumu složení vojenské jednotky bohužel tu nevýhodu, že se vztahují na čas, kdy bylo sčítání prováděno, a tudíž není možné postihnout změny uskutečněné před nebo po provedení sčítání.

Sčítání probíhalo ještě v době, kdy nebyli ve městě umístěni hraničáři, ale pouze původní pěší prapor z 30. pluku. Na druhou stranu je tato jednotka z hlediska svého složení mnohem zajímavější, neboť její příslušníci byli, narozdíl od hraničářských jednotek, rekrutováni z různých národnostních skupin žijících na území Československa.

Sčítací operáty byly sepisovány podle jednotlivých městských budov, tudíž branci byli zaznamenáni podle čísla vojenského baráku a gážisté podle čísla domu, ve kterém byli bytem. Posádka se tedy dělila na tyto dvě skupiny: vojáky základní služby, kteří měli jistotu, že jejich nucený pobyt ve městě je pouze dočasný, a vojáky z povolání. Ti mohli předpokládat, že se v Žamberku usadí na delší dobu. Do města si sebou zpravidla přivezli rodinu a zakrátko se zapojili do místního společenského života. Jejich podřízení umístění ve vojenských barácích byli poněkud ve větší izolaci a do styku s městskou společností se dostávali pouze při slavnostech a vycházkách. U Poláků a Maďarů se navíc dala při kontaktech s místním obyvatelstvem předpokládat jazyková bariéra.

Jak již víme, ubytování vojáků, gážisty nevyjímaje, nebylo snadné. Při všeobecném nedostatku bytů bylo potřeba ve městě umístit přibližně patnáct důstojníků a rotmistrů, kteří měli navíc ve většině případů i vlastní rodinu. Každý důstojník měl různé požadavky, podle toho, jak velká byla jeho rodina. V roce 1930, tedy v době, kdy byla posádka ve městě usídlena deset let, měli již všichni její gážisté vlastní bydlení, byť často velmi stísněné. Ze šestnácti aktivních rotmistrů a důstojníků, o kterých víme, že byli v Žamberku ubytováni, byl jen jeden svobodný a devět z nich měli ve svém bytě dva a více rodinných příslušníků, tudíž jim nestačila pouze jedna místnost v podnájmu, jejich byty byly na svou dobu celkem dostačující, velikost byla přiměřená počtu členů gážistovy rodiny, někteří důstojníci si dokonce mohli dovolit služku.⁸⁰ Ubytovací kapacita však již nemohla dostačovat po příchodu 3. hraničářského praporu, pro nějž bylo nutné vystavět úplně nové bytové prostory. Jednotka měla kolem pětadvaceti důstojníků a přibližně stejný stav rotmistrů, což bylo trojnásobně více gážistů, než u pěšího praporu. Téměř všichni navíc vyžadovali soukromý byt, ačkoliv to mohla být často jen jedna světnice (přibližně polovina gážistů byla svobodných).⁸¹ Tak velké množství ubytovacích prostor se nedalo ve čtyřtisícovém městě sehnat. V nově postavených domech pro vojáky z povolání bylo celkem 16 bytů, což postačovalo sotva třetině gážistů hraničářského praporu 3. Zbylí tedy museli být na nějaký čas ubytováni provizorně, nejspíše i v nových kasárnách, kde bylo místa dostatek. Po odchodu 1/30. pěšího praporu se situace zlepšila, jelikož se uvolnily byty po jeho důstojnících a rotmistrech.

V případě mobilizace měli přijít do města další důstojníci a také záložníci. Ti však mohli být umístěni po městských budovách, jelikož by byl jejich pobyt pouze dočasný. Pro tyto nově příchozí, jejichž počet šel do tisíců, byly vyhrazeny prostory v místních školách, hostincích, sokolovně, na velkostatku u barona Parishe apod.⁸²

⁸⁰ SOkA Ústí nad Orlicí, Seznam bytů důstojníků a rotmistrů I/30. praporu. AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

⁸¹ Seznam gážistů hraničářského praporu č. 3 k účelu zajištění minimální potřeby k ubytování v Žamberku. OA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk, inv. č. 571, kart. 77, sig. 2307.

⁸² VÚA Praha, Místnosti určené k ubytování vojska pro případ mobilizace, Posádkové velitelství Žamberk.

Jak již bylo uvedeno, rekruti žamberecké posádky pocházeli z různých koutů země, přesto můžeme sledovat i v jejich výběru určitý systém. V době sčítání lidu v roce 1930 v posádce například nepůsobili prakticky žádní Slováci a dá se předpokládat že ani dříve tomu nebylo jinak - byli umísťováni spíše do posádek na slovenském území.⁸³ Jiným případem byli Maďaři, které armádní velení z obavy před národnostními nepokoji umísťovalo zpravidla daleko od domoviny. Kromě nich byla do Žamberka dosazena i poměrně silná skupina Poláků z Těšínska.⁸⁴ Ze stejného důvodu, z jakého nebyli maďarští vojáci základní služby umístěni na Slovensku, nenácházeli se v Žamberku, ležícím navíc na hranicích Sudet, téměř žádní němečtí vojáci. Čeští Němci byli naopak posíláni k vojenské službě na Slovensko.⁸⁵ Malá skupina branců hlásících se k židovské národnosti⁸⁶ pocházela z Podkarpatské Rusi.⁸⁷ Vzhledem k jejich malému počtu (bylo jich pouze pět) se ale můžeme domnívat, že jejich umístění v Žamberku bylo pouze dílem náhody, zvláště když pocházeli z různých regionů nejvýchodnějšího cípu naší republiky. To nebyl případ českých branců: v posádce bylo několik velkých skupin odvedených z určitého regionu. V době sčítání lidu byla v Žamberku silná enkláva českých vojáků zrekrutovaných v oblasti Podkrkonoší (hlavně okresy Jilemnice, Semily, Nová Paka) a okolí Ostravy (Hlučínsko, Frýdecko).⁸⁸

Na tabulce č. 1 v přílohové části jsou uvedeny oblasti původu vojáků základní služby ve srovnání s jejich původním povoláním. Do tabulky nejsou zahrnuti vojenští gázisté, kteří do města přišli v důsledku převelení od jiné jednotky, takže se u nich dá těžko odhadovat ze které oblasti skutečně pocházeli. Příloha č. 2 udává počty zástupců jednotlivých národností v posádce a jejich náboženské vyznání.

⁸³ ZETOCHA, Martin. Stálá vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestskeho prostredia v období prvej československej republiky na príklade mesta Nitra. In: Vojenská história. 2004, roč. 8, č.1, str. 50.

⁸⁴ NA Praha, Sčítací operáty ze sčítání lidu v městě Žamberk v roce 1930, ul. Kyšperská, Vojenské baráky, č.p. 631, 632, 633.

⁸⁵ ZETOCHA, tamtéž.

⁸⁶ Maďarští Židé usídlení na Slovensku se na rozdíl od těch Podkarpatských hlásili k maďarské národnosti.

⁸⁷ NA Praha, Sčítací operáty...

⁸⁸ NA Praha, Sčítací operáty...

U vojáků základní služby se nevyskytovalo příliš ženatých osob. Bylo to jednak dáno jejich nízkým věkem a jednak nařízením, které povolovalo sňatky osob, které ještě nesplnily základní vojenskou službu, jen ve výjimečném případě.⁸⁹ V naší posádce bylo 10 ženatých vojáků ZVS⁹⁰, přičemž sedm z nich bylo maďarské národnosti.⁹¹ Vojáci z povolání už většinou ženatí byli a jak se dá vysledovat z původního bydliště manželek, nacházeli si své celoživotní partnerky v místech své vojenské služby. Žamberk v tomto ohledu nebyl výjimkou – hned čtyři z patnácti ženatých gážistů měli manželku odtud nebo z blízkého okolí. Z údajů uvedených ve sčítacích operátech také vyplývá, že se někteří vojáci, zvláště ti s větším počtem rodinných příslušníků, stěhovali do místa svého nového přidělení nejprve sami a až po několika měsících se k nim připojily i jejich manželky a děti. Tato skutečnost mohla nastat z mnoha důvodů: nejpravděpodobnější ale je, že nově příchozí gážista musel nejprve sehnat pro svou rodinu dostačující ubytování.

Společenské postavení a vzdělání řadových vojáků můžeme vyvozovat snad jen z druhu jejich povolání. Gramotnost branců byla v době sčítání na poměrně vysoké úrovni, pouze 4 maďarští vojáci neuměli číst a psát. Je ale možné, že spousta rekrutů získala základní vzdělání až po nástupu vojenské služby. Posádkové velitelství totiž pořádalo pro negramotné vojíny výukové kurzy. V roce 1929 se jednoho z nich zúčastnilo šestnáct vojáků pocházejících z Podkarpatské Rusi. Kurz byl zakončen zkouškou před komisí a posádka si ho organizovala svépomocí.⁹²

Druh povolání rekrutů většinou odpovídal kraji, ze kterého pocházeli – tj. vojáci ze Slezska pracovali většinou jako dělníci ve fabrikách a dolech, Maďaři z jižních oblastí Slovenska se živili rolnictvím apod. V posádce najdeme poměrně vysoký počet menších

⁸⁹ KOHOUTEK, Josef a kol. Vojsko v republice Československé. Praha 1933, str. 61.

⁹⁰ Základní vojenská služba

⁹¹ NA Praha, Sčítací operáty...

⁹² Naše Zájmy.č. 13, roč. 5, str. 1.

řemeslníků a obchodníků. Není úplně průkazné, zdali platilo, že obchodníci a inteligence měli snažší přístup k poddůstojnickým hodnostem, spíše bych řekl, že se svobodníci, desátníci a četaři rekrutovali ze všech vrstev. Pokud však srovnáme národnost a dosaženou hodnost (viz. příloha č. 3), je okamžitě jasné, že upřednostňováni byli Čechoslováci. Důstojnický a rotmistrovský sbor se v roce 1930 až na jednu výjimku rekrutoval výhradně z vojáků české národnosti. Tou výjimkou byl slovenský rotmistr, který byl nejspíše určen pro komunikaci s maďarskými branci.⁹³ Bylo to poněkud nešťastné, jelikož početná maďarská enkláva neměla mezi rotmistry a důstojníky jediného krajana a rozkazy jim dával slovenský poddůstojník, jehož národ ještě donedávna patřil pod maďarskou svrchovanost. Podobná situace byla i u svobodníků, desátníků a četařů: z celkového počtu 38 jich bylo 36 Čechů, dále jeden Slovák a jeden Maďar. Takto malé množství jiných národností mezi důstojníky a poddůstojníky vůbec neodpovídá jejich celkovému podílu na složení žamberecké posádky. 69 maďarských vojáků nemělo až na výjimku jediného nadřízeného krajana a u Poláků byla situace ještě tristnější. Tento fakt nejspíše jenom přispěl k jejich větší izolaci od ostatních – mezi velením a těmito vojáky neexistoval adekvátní prostředník, na kterého by se mohly obě strany obrátit při potížích v komunikaci a národnostní menšiny v posádce se nemohly spolehnout na to, že bude některý nadřízený plně rozumět jejich požadavkům a problémům (náboženského, národnostního či zvyklostního rázu) a přetlumočí je dál.

Podobné nepoměry se samozřejmě neobjevovaly jen u žamberecké posádky. Je všeobecně známo, že hlavně v důstojnickém sboru prvorepublikové armády byli češi zastoupeni mnohonásobně více než jiné národnosti.

⁹³ Při oslavách 28. října v roce 1931 měl tento rotmistr proslov k maďarským vojákům v jejich mateřštině. Viz. Naše zájmy, č. 44, roč. 8, str. 1.

Závěr

Přesto, že se na posádkovém velitelství množily dopisy s mobilizačními a evakuačními plány, život posádky ve městě probíhal v celkem klidných kolejích až do kritického roku 1938. Hned na jaře byl hraničářský prapor, z důvodu anšlusu Rakouska, přesunut na jižní Moravu, kde se vytvořila nová hranice s nepřátelským Německem. Ve městě zůstala jen jeho záložní rota. Do kasáren se z nedalekého Kyšperka (dnes Letohradu) přestěhoval nedávno vytvořený hraničářský pluk 19 (konkrétně jeho velitelství a pomocné rotu). Ten už však neměl čas sžít se s městem jako předchozí útvary. V květnu se ho dotkla částečná mobilizace a zanedlouho přišla i mnichovská krize. I tak bylo město a jeho jednotlivé organizace hraničářům k dispozici v kritických záříjových dnech. Například Sokol a další spolky (Orel) se měly podílet na budování a hlídání barikád v okolí města.⁹⁴

Ač byli hraničáři nahrazeni opět hraničáři, výměna měla své opodstatnění. Nově hraničářské pluky byly budovány přímo pro službu na těžkém opevnění, jejich rotu ani nebyly děleny na čtyři, nýbrž na posádky jednotlivých objektů těžkého opevnění.⁹⁵ Starý hraničářský prapor přišel do Žamberka v roce 1931 jako jednotka určená k ostraze hranic, s pohraničním těžkým opevněním se tehdy ještě vůbec nepočítalo. Proto byl o sedm let později převelen na jižní hranici republiky, kde žádné těžké opevnění zbudováno nebylo.

V době záříjové mobilizace byl Žamberk přeměněn na čistě vojenské město. I přes svoji velkou kapacitu nemohly přicházejícím mobilizovaným jednotkám kasárna dostačovat. Jednotlivé rotu byly tedy ubytovány po městě, kde se dalo. Obsazeny byly všechny hostince, školy, kanceláře městského a okresního úřadu a další použitelné prostory. Stejně jak rychle však vojáci do města přišli, tak také rychle odešli.

⁹⁴ Plány na stavbu zátaras. VÚA, Praha, Posádkové velitelství Žamberk.

⁹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí: O přežití a o život (1936-1938). Praha 2003. str. 473.

Období druhé republiky se již na mou práci nevztahuje. Snad jen můžu doplnit, že vojsko v Žamberku bylo, stejně jako jiné československé jednotky, značně demoralizované a začal stoupat počet případů opilství, výtržností apod. Na to nebyli místní obyvatelé doposavad zvyklí a u velitelství se množily stížnosti. V tuto chvíli však bylo pro velení velice těžké udržet morálku vojáků na přijatelné úrovni. Orlické kasárny – pýcha města – nakonec splnily svůj účel i za okupace, ačkoliv s nimi místní honorace takové plány určitě neměla. V objektu se vystřídal několik německých vojenských útvarů, od školních pilotů Luftwaffe po příslušníky SS.

Pokud však odhlédneme od událostí následujících po roce 1938, můžeme konstatovat, že pro město byla přítomnost vojenské posádky jednoznačným pozitivem, ačkoliv si její přítomnosti velmi drazo vykoupiło. Jistě bylo prospěšné, že vojáci pomohli Žamberku nejenom po ekonomické stránce. Ve městě se za doby jejich působení zpestřil kulturní život, a hlavně, město získalo v kraji na váženosti, což místní velmi těšilo. Pro zdejší obyvatelstvo musela být také jistě zajímavá možnost setkání s příslušníky jiných národů z východního konce ČSR, byť byli tito „cizinci“ v komunikaci se žambereckým obyvatelstvem omezeni jazykovou bariérou. Jistě, vztahy nebyly vždy ideální, zvláště když šlo o peníze, docházelo v nich k výraznému ochlazení. S nastupujícími obavami o bezpečnost státu se však finance dostávali čím dál tím víc na vedlejší kolej a hlavní roli ve vztazích města a armády opět hrála role vojáka jako statečného ochránce svobody a demokracie.

Vojenská posádka pronikla téměř do všech městských sociálních sfér a můžeme konstatovat, že obyvatelstvo k ní přistupovalo s tou největší úctou. Možná se tolik neohlíželo na jednotlivce, jako spíše na armádu jako celek, přesto si i samotní vojáci užili mnoho projevů úcty a uznání. Nejen na žambereckém příkladě můžeme vidět, že v české historii dosáhla armáda asi největší popularity právě v období První republiky. Po válce si sice získala jistou

popularitu v Žamberku usídlená Škola pozemních specialistů letectva (z velké části tvořená zástupkyněmi něžného pohlaví), nejvíce se však vždy vzpomínalo na třicátníky a hraničáře.

Na závěr bych snad jen zmínil, že kasárny, které město za těžkých podmínek postavilo pro Československou armádu, již několik let neslouží svému účelu. Pozemek, na němž stojí, byl rozparcelován a část budov byla srovnána se zemí. Doba již bohužel (nebo bohudík?) nepřeje ani velkým armádám, ani okázalým projevům vlastenectví.

Prameny

SOKA Ústí nad Orlicí, AM Žamberk.

SOKA Ústí nad Orlicí, Kronika města Žamberka.

VÚA, Praha, Posádkové velitelství Žamberk.

VÚA, Praha, Pěší pluk č. 30 „Mistra Aloise Jiráska“.

VÚA, Praha, Hraničářský prapor 3.

NA Praha, Sčítací operáty ze sčítání lidu ve městě Žamberk v roce 1930.

Týdenník Orlický obzor, roč. VI.-VIII.

Týdenník Orlický kraj, roč. I.-V.

Týdenník Naše zájmy, roč. III.-XIII.

Literatura

BRÁZDA, Josef; JANATA, Oldřich. *Děvčata v modrém : Škola pozemních specialistů letectva Žamberk.* Praha : ISV, 1997. 204 s.

Dvacet let československé armády v osvobozeném státě. Praha : Svaz čs. důstojnictva, 1938

FABIÁN, Vladimír. Orlická kasárna v Žamberku. *Žamberské listy.* 2005 XVI, 17, s. 1.

FABIÁN, Vladimír. Jak šel čas – Orlická kasárna II. *Žamberské listy.* 2006, XVII, 17, s. 1.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky.* Praha : Lidové noviny, 2000-2003.

KOHOUTEK, Josef a kol. *Vojsko v republice Československé.* Praha, 1933

LIPTÁK, L'ubomír. Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období.

Vojenská história, 2004, 8, 1, s. 45-57.

STEHLÍK, Eduard – VAŇOUREK, Martin. *Zapomenutí hraničáři.* Mohelnice: Martin Vaňourek, 2002.

STEHLÍK, Eduard; VAŇOUREK, Martin. *Hraničáři od Adamovy hory.* Mohelnice : Martin Vaňourek, 2003

SLUKA, Václav. Československá armáda v datech I, II. *Historie a vojenství.* 1993, 44, 5-6, s. 98-138 a 205-223

SLUKA, Václav. Československá armáda v datech III. *Historie a vojenství.* 1996, 47, 1, s. 87-123.

ZETOCHA, Martin. Stálá vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestskeho prostredia v období Prvej Československej republiky na príklade mesta Nitra. *Vojenská história* 1999, 3, 3, s.3-19.

ZÜCKERT, Martin. *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität : Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik.* München : Oldenburg verlag, 2006.

Příloha č. 1

Srovnávací tabulka povolání a oblasti původního bydliště vojáků základní služby v žamberecké posádce (1930)

		Oblast původního bydliště				
		Čechy	Slezsko (kromě Těšínska)	Těšínsko	Slovensko (jižní)	Podkarpatská Rus
Povolání	Rolník	4	0	2	24	0
	Zemědělský dělník (nádeník)	9	2	6	14	1
	Dělník v průmyslové výrobě	26	14	6	17	0
	Řemeslník	22	9	6	8	1
	Obchod, služby	27	4	0	1	3
	Úředník	4	2	0	0	0
	Ostatní	9	1	1	2	0

Příloha č. 2

Srovnávací tabulka náboženské příslušnosti a národnosti u vojáků žamberecké posádky (1930)

		Náboženská příslušnost						
		Římští katolíci	Československá církev	Lutererán. vyznání	Kalvínské vyz.	Židé	Ostatní	Ostatní
Národnost	Česká	105	19	2	0	1	3	27
	Slovenská	4	0	0	0	0	0	0
	Polská	14	0	10	1	0	0	0
	Německá	4	0	0	0	0	0	2
	Maďarská	59	0	2	6	3	0	0
	Židovská	0	0	0	0	5	0	0

Příloha č. 3

Srovnávací tabulka národností a dosažené hodnosti u vojáků žamberecké posádky (1930)

		Hodnost					
		Vojín	Svobodník	Desátník	Četař	Rotmistr	Důstojník
Národnost	Česká	106	17	12	7	6	9
	Slovenská	2	0	1	0	1	0
	Německá	6	0	0	0	0	0
	Maďarská	69	0	0	1	0	0
	Polská	25	0	0	0	0	0
	Židovská	5	0	0	0	0	0